

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

Факультет історії, політології та міжнародних відносин
Кафедра історії України

Жалоба Ірина Ігорівна

**БУКОВИНСЬКА ЕМІГРАЦІЯ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ:
ПОЛІТИЧНА ТА КУЛЬТУРНО-НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ**

Дипломна робота

Освітній рівень «Магістр»

Науковий керівник

Скорейко Ганна Михайлівна,
кандидат історичних наук,
доцент

До захисту допущено:

Протокол засідання кафедри № ____

від „____” _____ 20__ р.

зав. кафедри _____ доц. Гуйванюк М.Р.

Чернівці – 2023

АНОТАЦІЯ

Ця магістерська робота глибоко проаналізувала роль буковинської еміграції в міжвоєнний період, на прикладі найяскравіших її представників, а саме: Миколи Василька, Степана Смаль-Стоцького та Мирона Кордуби, визначаючи їхні внески у визначення долі України в умовах еміграції та політичної нестабільності.

Микола Василько, як дипломат та представник УНР, відіграв ключову роль у розгортанні діяльності УНР в еміграції, зокрема в Берліні після поразки Української революції. Його інтенсивна дипломатична робота спрямовувалася на отримання визнання УНР та забезпечення зовнішньої підтримки від інших країн. Через свої контакти та лобіювання, він намагався вплинути на міжнародний порядок та залучити допомогу для України.

С. Смаль-Стоцький, з своїм вкладом у літературознавство та викладацьку діяльність в Українському Вільному Університеті в Празі, став видатним фігурою в розбудові української науки в еміграції. Він не лише розвивав методи вивчення та інтерпретації літературних творів, а й активно сприяв популяризації українознавства за кордоном.

М. Кордуба, історик та громадський діяч, своєю роботою в Варшавському університеті та участю в ряді наукових ініціатив, включаючи Наукове Товариство ім. Шевченка, грав важливу роль у розбудові наукового потенціалу еміграційної спільноти. Він не лише займався науковим дослідженням, а й ініціював та реалізував проекти, спрямовані на вивчення та популяризацію історії України.

Усі троє особистостей, кожна в своєму напрямку, внесли значний вклад у розвиток української науки, культури та дипломатії в умовах еміграції, роблячи акцент на національних інтересах та прагненні підняти Україну з приниженого становища бездержавності.

Ключові слова: Буковина, українська революція, еміграція, дипломатія, політична діяльність, видавнича справа, культурно-освітня сфера, Николай Василько, Степан Смаль-Стоцький, Мирон Кордуба.

ABSTRACT

This master's thesis provides a comprehensive examination of the roles played by Bukovyna emigration, using the example of its most prominent representatives, namely: M. Vasyenko, S. Smal-Stotsky, and M. Korduba during the interwar period, delving into their profound contributions to shaping the destiny of Ukraine within the context of emigration and political turbulence.

Mykola Vasyenko, operating as a diplomat and the representative of the Ukrainian National Republic (UNR), emerged as a central figure in expanding UNR's activities in the emigrant landscape, notably in Berlin following the setback of the Ukrainian Revolution. His dynamic diplomatic endeavors aimed at securing international recognition for UNR and garnering external support from various countries. Through an extensive network of contacts and strategic lobbying, Vasyenko sought to exert influence on the global stage, actively pursuing assistance for Ukraine.

S. Smal-Stotsky, renowned for his contributions to literary studies and his role as an educator at the Ukrainian Free University in Prague, became a key figure in fostering Ukrainian scholarship within the emigrant community. Beyond developing innovative methods for studying and interpreting literary works, he played a proactive role in advancing Ukrainian studies internationally.

M. Korduba, a historian and public figure, contributed significantly to the scientific landscape by engaging in research at the University of Warsaw and participating in various scientific initiatives, including the Shevchenko Scientific Society. His endeavors were instrumental in enhancing the scientific potential of the Ukrainian emigrant community. In addition to his historical research, Korduba initiated and executed projects focused on the study and promotion of Ukrainian history.

Collectively, these three individuals, each excelling in their respective domains, left an indelible mark on the development of Ukrainian science, culture, and diplomacy during the challenging period of emigration. Their concerted efforts underscored a commitment to national interests and a determination to elevate Ukraine from its state of disenfranchisement.

Key words: Bukovyna, Ukrainian Revolution, emigration, diplomacy, political activity, publishing, cultural and educational sphere, Mykola Vasylo, Stepan Smal-Stotsky, Myron Korduba.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
 РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.....	11
<i>1.1. Огляд наукової літератури та джерел.....</i>	<i>11</i>
<i>1.2. Методи дослідження.....</i>	<i>28</i>
 РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИКО-ДИПЛОМАТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ КОЛИШНІХ УКРАЇНСЬКИХ ПОСЛІВ У МІЖВОЄННИЙ ЧАС.....	37
<i>2.1. Дипломатична діяльність Николая Василька.....</i>	<i>37</i>
<i>2.2. Дипломатична діяльність С. Смаль-Стоцького.....</i>	<i>45</i>
 РОЗДІЛ 3. НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ТА ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ЕМІГРАНТІВ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ.....	52
<i>3.1. Культурно-просвітницька та наукова праця Степана Смаль-Стоцького.....</i>	<i>59</i>
<i>3.2. Варшавський період науково-освітньої діяльності Мирона Кордуби.....</i>	<i>59</i>
 ВИСНОВКИ	70
 СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	73

ВСТУП

Актуалізація питань міграції у громадському і науковому дискурсі Європи відбулася спочатку через нову хвилю міграцій із завершенням холодної війни та розпадом Югославії та СРСР, а згодом і європейською міграційною кризою 2015 р.

Нині ж Європа й Україна стикнулися з 5-ю хвилею української еміграції, спричиненою повномасштабним вторгненням РФ 24 лютого 2022 р., що актуалізувало дослідження української міграції. Висновки з історичного минулого змушують врахувати невдалий досвід з тим, щоб не допустити появи такого явища як українська політична еміграція. Вона свого часу постала на фоні програшу Україною і її політичною елітою національно-визвольних змагань у 1917-1922 роках, у той час коли поляки, фіни, литовці, естонці, латвійці, чехословаки виявилися успішними. Не дарма саме в останній час лідери громадської думки все більше посилаються на історичні приклади в умовах кризи, яка постає в українсько-російській війні. Одним реченням вагу історичного досвіду сформулював Юрій Касьянов – «історія вчить нас грамотному аналізу сьогоденної ситуації і пошуку шляхів виходу з кризи» [30].

Актуальність досліджуваної проблеми зумовлена тим, що вивчення потужного досвіду достойних представників минулих поколінь громадсько-політичних та суспільно-культурних діячів Буковини, дозволяють краще зрозуміти еволюцію розвитку національного відродження українців. Саме діаспора значною мірою продовжувала працювати над розбудовою української культурної, наукової та політичної сфери.

Зараз, завдяки дослідженням чимало імен повернулися із небуття часів ідеологічних заборон, їх напрацювання проаналізовано та введено у науковий обіг. Однак, ще багато постатей української історії, саме еміграційного періоду потребують подальшого дослідження для розкриття їхнього важливого внеску в розвиток української науки та політики.

Крім того, актуальність теми визначається необхідністю дослідження неопублікованих архівних матеріалів, що можуть бути залучені майбутніми дослідниками для з'ясування впливу буковинської емігрантської спільноти на розвиток не тільки українського життя, але й міграційного законодавства в різних країнах Європи та Північної Америки, взаємодії між собою та встановлення стосунків з державними органами влади у міжвоєнний період.

Додаткового дослідження потребує і встановлення причин, що спонукали українських буковинців до еміграції, вибору місця проживання та реалізації власних і державних проектів. Відомо, що після окупації Буковини румунськими військами у листопаді 1918 році за межами батьківщини опинилися десятки українських політиків, тисячі колишніх вояків українських військових формувань, які не могли більше зв'язувати своє майбутнє з Буковиною, остерігаючись репресій з боку Румунії.

За приклад можуть слугувати життєві траєкторії Степана Смаль-Стоцького, Николая Василька та Мирона Кордуби. Вони обрали різні країни для свого перебування, але все ж об'єднує їх «ближнє» зарубіжжя: Чехословаччина, Австрія, Річ Посполита. Це можна вважати закономірним вибором, адже вони продовжували свою діяльність в українському політичному, культурному, науковому напрямках, а отже вкрай важливим був логістичний принцип, комунікаційна можливість. Крім того, усі три політики були яскравими представниками послідовних борців за Українську державність, а отже перебувати в полі близької досяжності до Великої України теж мало значення.

Актуалізація дослідження саме цих діячів обумовлена ще й тим, що вони залишалися найвпливовішими не тільки в українському емігрантському середовищі. Вони зберігали численні політичні та культурні зв'язки у столицях, а отже мали спроможність продовжувати захищати інтереси України навіть після поразки українських визвольних змагань.

Микола (Николай) Василько – відомий громадський діяч, меценат, професійний дипломат, активна діяльність якого припала на буремні роки з

1919 по 1924 р. Його життя та діяльність є досить багатоплановою та різнобічною, яка потребує подальших досліджень. Еміграційний період життя громадсько-політичного діяча, мовознавця, літературознавця, історика, культуролога, педагога, політика, видавця, академіка С. Смаль-Стоцького дає можливість виявити значний масив його видавничого, педагогічного, журналістського доробку у міжвоєнний період, що можна вважати феноменом. Особливо зважаючи на те, що вчений отримував доволі заманливі пропозиції від радянських українських урядовців, однак залишався осторонь розбудови УСРР. Не менш важливою для сьогодення є постать Мирона Кордуби у еміграційному (Варшавському) періоді, якого дійсно можна вважати активним діячем українського суспільно-політичного життя. Завдяки своєму журналістському хистові, він вміло відстоював права українців у тих складних умовах на національну та культурну самореалізацію. Саме у міжвоєнні десятиліття, коли відбулася фактична окупація західноукраїнських земель, представники української інтелігенції попри труднощі продовжували свою історично важливу роботу. Серед них був і М. Кордуба, який фокусував на культурно-освітніх проблемах життя українців. У своїх публікаціях історик попереджав польську владу про небезпеку обраної політики, яка згодом могла б загрожувати гострим національним протистоянням. Його ідеєю було переконати українців у можливості культурного відродження, після болючої поразки у Визвольних змаганнях.

Ці три значимі постаті для історії як Буковини, так і України загалом були активно задіяні у культурному, науковому та політичному житті. Хоча вони є досить різноплановими особистостями, з різним походженням, соціальним статусом, напрямком роботи, проте їх об'єднувало дещо більше – це любов до своєї Батьківщини та народу. Тому М. Василько, С. Смаль-Стоцький та М. Кордуба завдяки здійсненій ними колосальній роботі на благо українського народу, і що не менш важливо, у такий непростий час між

двома війнами, заслуговують уваги до себе як з боку науковців, так і широкого загалу.

Мета магістерського дослідження полягає в тому, щоб на основі комплексного аналізу джерельного матеріалу та наукових публікацій прослідкувати діяльність визначних діячів української науки та дипломатії: Миколи Василька, Степана Смаль-Стоцького, Мирона Кордуби, які через важкі політичні обставини, вимушені були продовжити свою діяльність закордоном, осмислити значення їх вкладу у розбудову української науки та дипломатичного життя УНР у міжвоєнний період.

Відповідно до мети, **завданнями** дослідження є:

- висвітлити основні напрями роботи Миколи Василька спрямовану на захист національних інтересів українського населення;
- показати внесок М. Василька у розбудову української зовнішньої політики;
- висвітлити окремі аспекти науково-освітньої та громадської діяльності С. Смаль-Стоцького в міжвоєнний період;
- дослідити науково-педагогічну діяльність С. Смаль-Стоцького в Українському вільному університеті;
- зазначити внесок С. Смаль-Стоцького у роботу громадських товариств української еміграції у Празі;
- дослідити участь М. Кордуби у функціонуванні української науково-культурної громади у польській столиці;
- простежити здобутки М. Кордуби у науковій сфері в еміграції;
- висвітлити вплив М. Кордуби на характер польсько-українських відносин у міжвоєнний період;

Об'єкт дослідження: Буковинська українська еміграція міжвоєнного періоду.

Предмет дослідження: політична та культурно освітня діяльність найвизначніших представників буковинської еміграції Николая Василька,

Степана Смаль-Стоцького та Мирона Кордуби та їх внесок у розвиток української національної ідеї, розбудову української справи після поразки національно-визвольних змагань.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період між двома війнами, а саме 1918-1939 рр., коли Буковина перебувала у складі Румунського королівства, що стало визначальним чинником для формування буковинської української еміграції.

Структура магістерської роботи:

Магістерська робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Огляд наукової літератури та джерел

Для того, щоб належним чином висвітлити тему дослідження, а саме політичну та культурно-наукову діяльність буковинської діаспори у міжвоєнний період зробимо огляд літератури, який являє собою всебічний аналітичний погляд на різноманітні аспекти української історії, політики, культури та еміграції, охоплюючи широкий спектр джерел, що варіюються від біографій до історичних досліджень, від аналізів політичних та культурних явищ до детального вивчення еміграційних процесів. У цій роботі ми аналізуємо ключові наукові праці, кожна з яких вносить унікальний вклад у розуміння складної та багатогранної історії України. Вони не лише висвітлюють важливі історичні моменти, але й акцентують на значному внеску України та її громадян у глобальний контекст, відіграючи ключову роль у формуванні глибокого розуміння української національної ідентичності та її місця у світовій історії та культурі.

Біографічні та історичні дослідження

Наразі не існує якоїсь фундаментальної праці, яка б містила історичні дослідження стосовно усіх трьох вищезгаданих діячів. Проте українські історики намагалися висвітлити у своїх роботах різні аспекти життя відомих буковинців.

Зокрема, про українських буковинців-політиків написано чимало статей та монографій, які варті уваги. Політична та дипломатична складові його діяльності висвітлені у наукових розвідках П. Брицького, О. Добржанського, Є. Юрійчук, М. Господина, М. Керницького, В. Ляхоцького, Є. Онацького, В. Соловйова та ін.

У брошурі А. Господина [34] та статті О. Добржанського [39], присвячених дипломату і політику М. Васильку, поряд з біографією розкриваються шляхи його політичного і професійного становлення як дипломата. Постать С. Смаль-Стоцького вже неодноразово була об'єктом

вивчення. Для підтвердження цього, варто згадати монографію В. М. Даниленка і О. В. Добржанського «Академік Степан Смаль-Стоцький. Життя і діяльність: 1859-1938», яка була оприлюднена в 1996 р. [38]. Тут подається бібліографія наукових та політико-публіцистичних праць академіка. Автори намагалися дослідити обширний пласт життя вченого. Варто зазначити праці О. В. Добржанського у співавторстві з П. Брицьким – «Буковинці на дипломатичній службі УНР та ЗУНР» (2007 р. видання) [26] та їх спільна робота з Є. Юрійчук «Буковинці у боротьбі за українську державність» (2007 р.) [27]. В них проаналізовано внесок видатних діячів у розвиток наукової сфери, його громадської діяльності, освітня та наукова робота у Празі та інш. Разом з цим, дослідники не оминули постать М. Василька, де досить детально приділили увагу його важливій дипломатичній діяльності у 1919-1924 рр. Дані праці важливі ще й тим, що у них опубліковано чимало цікавих для подальших досліджень джерел, зокрема численні листування.

Про буковинського науковця опубліковано немало біографічних нарисів, присвячених його громадській активності на науковим здобуткам: статті Ю. Гусара, І. Максимця, М. Пелипець та ін. Певні дослідження про С. Смаль-Стоцького з'явилися завдяки його учням та сучасникам і були присвячені ювілеям академіка, інша частина являє собою згадки та некрологи про вченого в періодиці. Зокрема до них можна додати спогади учня С. Смаль-Стоцького Л. Луціва оприлюднені у 1960 р. [9]

Серед наукових розвідок на особливу увагу заслуговують праці професора Олександра Добржанського, які відображають глибоке розуміння історичних процесів та політичних реалій України. Його роботи характеризуються науковою точністю, аналітичним підходом та здатністю висвітлювати складні історичні теми у доступній та зрозумілій формі. О. Добржанський, як історик та дослідник, зосереджується на вивченні політичних фігур та подій, які формували українську державність, зокрема на ролі видатних політичних діячів, таких як Микола Василько та Степан Смаль-Стоцький, у формуванні національної ідентичності та державності.

Науковець у своїх дослідженнях використовує різноманітні історичні джерела, включаючи архівні матеріали, листування, спогади та інші первинні документи, що дозволяє йому реконструювати історичні події з високою ступенем достовірності. Його роботи відзначаються глибоким аналізом політичних процесів, відображаючи не тільки зовнішні події, але й внутрішні мотивації та ідеології ключових діячів. Такий підхід дозволяє читачам не тільки зрозуміти історичні факти, але й глибше проникнути в суть політичних і соціальних змін, що відбувалися в Україні протягом її історії. Зокрема, у статті «Микола Василько – політичний діяч і дипломат» (2001): дослідник пропонує детальний опис політичної та дипломатичної діяльності Миколи Василька, його ролі в українському національному русі. Автор висвітлює ключові аспекти його діяльності та вплив на українську політику.

У співавторстві Добржанського О. з Даниленком В. вийшла низка публікацій, присвячена різноманітним аспектам біографії, творчого внеску та політичної діяльності Степана Смаль-Стоцького. Тут знайшли відображення усі перипетії та обставини життєвого шляху ученого та «реального політика» його вплив на українську культуру та освіту, особливо підкреслюється його вплив на розвиток української наукової думки.

У колективній монографії професорів Брицького П., Добржанського О. та Юрійчук Є. «Буковинці у боротьбі за українську державність» [27] розглядається внесок буковинських політиків у боротьбу за українську державність, підкреслюючи регіональні особливості національного руху. Автори детально описують роль цього регіону в українській історії. Тут значне місце належить висвітленню ролі та внеску Миколи Василька, Степана Смаль-Стоцького, Мирона Кордуби на інших.

Професор Людмила Ткач здійснила біографічне дослідження, що висвітлює життєвий шлях і наукову спадщину Степана Смаль-Стоцького [67]. Книга детально описує його внесок у розвиток української мови та літератури.

Низка публіцистичних публікацій Гусара Ю. присвячена загальному огляду життя та внеску Смаль-Стоцького, його значення для української науки та культури. Автор розкриває важливі аспекти його діяльності та впливу на наукове співтовариство [36].

Свій внесок у дослідження ролі та впливу Николая Василька на політичні процеси в Україні зробив Ляхоцький В. П.. Його праця «З роду української шляхти» [46]: є зразком детального дослідження життя Миколи Василька саме як видатного представника української шляхти. Автор розкриває історичний контекст, в якому формувалася особистість Василька, його внесок у розвиток української національної ідентичності та його роль у політичному житті України.

Костишин Е. І. та Шеремета О. М. у своїй науковій розвідці «Політична співпраця та особливості взаємини Миколи Василька та Симона Петлюри» (2017) [43] пропонують детальний аналіз політичних взаємин та співпраці між двома видатними представниками українського політичного життя. Автори досліджують їхній вплив на формування української державності та національної ідентичності.

Роботи Максимця І. присвячені як діяльність С. Смаль-Стоцького у його еміграційний період, так і в галузі шевченкознавства [47-48]. Автор детально розглядає його дослідження та вплив на розвиток української літературної критики.

Пелипець М. І. «Публікації С. Смаль-Стоцького»: Дослідження присвячене аналізу публікацій Степана Смаль-Стоцького, особливо у контексті його внеску у розвиток української мови та літератури [54]. Книга висвітлює його роль як видатного мовознавця та літературознавця.

Цікаві епізоди про роль та вплив Николая Василька на хід переговорів під час підписання Брест-Литовського миру висвітлює у своїй праці Кудряченко А. «Брестський мир України 1918 р.: геополітичні імперативи та міжнародне значення» [44].

Наявні дослідження та публікації присвячені М. Кордубі у міжвоєнний час звертають свою увагу на його варшавський період життя. Особливу увагу історики приділяли його перебуванню на посаді професора у польському столичному університеті (1929-1939 рр), адже тоді були започатковані чималі творчі проекти дослідника.

Досить змістовною працею, яка добре описує життя та діяльність М. Кордуби є публікація Ірини Федорів «Діяльність Мирона Кордуби в контексті української національно-демократичної революції 1917–1921 рр.» [70], написана до 125-річчя від дня його народження. Вона охоплює фактично увесь життєвий шлях Мирона Кордуби та висвітлює особливості його наукової та громадської діяльності, її еволюцію та значимість.

Якщо говорити про праці, що за змістом пов'язані лише на варшавському періоді, то тут варто зазначити публікацію Тараса Батюка «На захисті національних інтересів: публіцистична діяльність Мирона Кордуби у міжвоєнний час» [24], де автор досліджує публіцистику Мирона Кордуби та його співпрацю з багатьма польськими та українськими виданнями.

Також дану тематику опрацьовував Олег Піх у своїх статтях : «Варшавський період життя М. Кордуби: нариси з біографії вченого» (2012 р.) [57] та «Науково-освітня діяльність Мирона Кордуби у Варшаві (1928–1940)». (2012 р.) [59]. В них автор розглядає ключові моменти біографії вченого, його громадську роботу науково-освітню активність у зазначений час.

Українська Еміграція та Міжнародний Вимір

Значний інтерес для дослідження буковинської еміграції представляє науковий доробок Т. Плазової [61-63]. Її праці присвячені аналізу української політичної еміграції у першій половині 20-х років ХХ століття. Автор розглядає наслідки національно-визвольного руху України 1917-1921 років та фокусується на тому, як після поразки цього руху українські воїни, політичні та громадські діячі були змушені емігрувати за кордон. Автор описує, як після невдачі українського національного руху, тисячі українців, включаючи

військових і державних діячів, були змушені покинути свою батьківщину і виїхати в Європу, особливо до Польщі, Румунії та Чехословаччини. Аналізується соціальний склад і чисельність еміграції, включаючи військових, інтелігенцію, робітників і селян. Підкреслюється, що значна частина українських емігрантів була розпорошена серед місць проживання вихідців з Росії, що ускладнює точний підрахунок їх кількості. В статті описується, як українські емігранти, незважаючи на труднощі, продовжували підтримувати свою культурну і національну ідентичність, організовуючи освітні та культурні заходи. Обговорюється також процес репатріації, коли частина емігрантів повернулася в Україну, часто стикаючись з труднощами та репресіями від радянської влади. Наукові розвідки Т. Плазової є значущим аналізом української політичної еміграції у 1920-х роках, висвітлюючи її причини, соціальний склад, культурну активність та вплив на подальшу історію України. Цей аналіз є важливим для розуміння історії української державності та національної ідентичності.

Важливий внесок в розробку наукової проблеми української еміграції зробила В. Піскун. Зокрема, стаття «Українська політична еміграція 20-х рр. ХХ ст. у контексті економічних інтересів світового співтовариства» презентує оригінальне дослідження про вплив української політичної еміграції на світові економічні інтереси у 1920-х роках [55]. Авторка аналізує економічну діяльність українських політичних емігрантів та їх вплив на глобальну економіку, досліджує фінансово-економічну та бізнесову діяльність українських емігрантів, зокрема їхні спроби відкрити власний бізнес у країнах Європи, незважаючи на законодавчі та фінансові обмеження. Висвітлюються складнощі, з якими стикались українські політичні емігранти, зокрема, неможливість реалізувати свої бізнес-плани через відсутність відповідних коштів і інтересу потенційних партнерів. Авторка підкреслює, що у сфері науки, зокрема економіки, українські емігранти досягли значних успіхів і міжнародного визнання. Піскун розглядає українську політичну

еміграцію у широкому контексті глобальних економічних процесів та інтересів, що були особливо актуальними у 20-ті роки ХХ століття.

У статті «Діяльність Українського Центрального Комітету в Польщі та Українського Громадського Комітету в Чехословаччині по соціальній адаптації українських політичних емігрантів у 20-х рр. ХХ ст.» В. Піскун [56] досліджує процеси соціальної адаптації українських політичних емігрантів в Польщі та Чехословаччині у 1920-х роках. Описується формування та функціонування УЦК, який став головною легальною організацією, виконуючи допомогу та дипломатичні функції для українських емігрантів. Піскун розглядає різні аспекти соціальної адаптації, включно з організацією допомоги, освітніх заходів, і збереженням культурної ідентичності. Описується діяльність цього комітету, який займався допомогою українським емігрантам у Чехословаччині, особливо у сферах освіти та культури. Аналізується взаємодія між українськими емігрантськими організаціями та урядами Польщі та Чехословаччини, а також вплив міжнародних організацій.

Власенко С. «З вірою в Українську Державу» [30]. У статті розкривається мотивація та вплив українських політичних емігрантів на події міжнародного життя. Автор аналізує їхні сподівання, цілі та вплив на українську політику.

Стаття В. М. Власенка «Міжвоєнна українська політична еміграція на Балканах (До питання про термінологію)» [29] присвячена аналізу історії української політичної еміграції у міжвоєнний період, з особливим акцентом на її впливі та присутності на Балканах. Автор досліджує соціальні, культурні та політичні аспекти цієї еміграції, а також висвітлює термінологічні нюанси, пов'язані з вивченням цього явища.

Власенко розглядає історичні обставини, які призвели до міжвоєнної української політичної еміграції, включаючи події Першої світової війни та національно-визвольної боротьби України. Особлива увага приділяється дослідженню української еміграції на Балканському півострові, її особливостям та впливу на місцеве суспільство. Автор аналізує

термінологічні аспекти, пов'язані з вивченням історії еміграції, включаючи визначення понять «еміграція», «біженець», «діаспора» та інші. В статті розглядається процес адаптації українських емігрантів у нових соціальних умовах, їх внесок у культуру та життя приймаючих країн. Ще одна стаття В. М. Власенка «Дипломатичні представництва УНР – організатори громадського життя української політичної еміграції у Балканських країнах» [31] розглядає роль дипломатичних представництв Української Народної Республіки (УНР) у формуванні та підтримці громадського життя української еміграції на Балканах у період міжвоєнних років. Стаття базується на раніше невідомих архівних документах, що висвітлюють діяльність посольств та місій УНР у створенні громадських організацій, наданні допомоги емігрантам та впливі на формування української діаспори в країнах Балканського регіону. Аналізується внесок дипломатичних представництв УНР у Балканських країнах у розвиток громадського життя української еміграції, зокрема через створення та підтримку громадських організацій. Висвітлюються конкретні заходи, здійснені дипломатичними місіями, такі як організація допомоги біженцям, формування мережі громадських організацій, а також сприяння в соціальній адаптації та інтеграції емігрантів.

Стаття Олександра Караулова «Розвиток української суспільно-політичної думки в еміграції», опублікована у міжнародному науковому журналі «Грааль науки» [40], присвячена дослідженню суспільно-політичних настроїв та ідей серед української політичної еміграції після поразки Української революції 1917–1921 років. Автор аналізує процес осмислення цієї поразки, шляхи подальшої боротьби за відродження української державності, а також погляди емігрантів на демократію та відношення до більшовицького режиму. Розглядається розвиток суспільно-політичної думки серед українських емігрантів, особливо їх погляди на державотворення, демократію та самовизначення. Обговорюється роль еміграційної преси у формуванні та поширенні політичних ідей та утриманні національної свідомості серед українців за кордоном. Аналізується вплив політичних

концепцій та ідей української еміграції на розвиток національно-державних устремлінь в Україні.

Тетяна Бевз у статті «Українська еміграція у контексті політики коренізації» [23] зосереджується на вивченні впливу української еміграції на політику коренізації в радянський період. Автор досліджує, як українізація, яка була частиною ширшої політики коренізації, була пов'язана з діяльністю українських емігрантів, висвітлюючи їх внесок у розвиток української культури, освіти та мови. Бевз розглядає українізацію як залучення корінного населення до державного й господарського будівництва та підкреслює її важливість для зміцнення української ідентичності. Автор аналізує, як українська еміграція вплинула на процеси коренізації, особливо через інтелектуальний внесок і сприяння розвитку національної культури і освіти. Обговорюється масова еміграція українців, особливо інтелігенції, після поразки Української революції, їх вплив на суспільно-культурне життя в країнах перебування, а також взаємодія з політикою коренізації в СРСР.

Стаття О. Гуменюк «Українські студенти-емігранти в країнах Центрально-Східної Європи у 1920 – 1930-х роках» [35] розглядає особливості життя та навчання українських студентів, які емігрували в країни Центрально-Східної Європи в період між двома світовими війнами. Автор досліджує різні аспекти їхньої життєдіяльності, включаючи матеріальні умови, чисельність, освітні та культурні ініціативи. Гуменюк висвітлює історичні обставини, які призвели до еміграції українських студентів, зокрема національно-визвольні змагання 1917 – 1920 років. Стаття досліджує матеріальні умови, у яких перебували українські студенти-емігранти, їхні зусилля щодо освіти та самоорганізації. Автор аналізує внесок студентів у розвиток української культури та освіти на еміграції, включаючи створення освітніх установ та культурних організацій.

Стаття В. В. Очеретяного «Науково-педагогічна праця М. А. Славинського в еміграції міжвоєнного періоду» [51] присвячена аналізу життя та діяльності Миколи Славинського, відомого українського історика,

етнолога, літератора, перекладача, публіциста, поета та дипломата, який провів значну частину свого життя в еміграції. Автор розглядає основні аспекти науково-педагогічної діяльності Славинського в еміграції, особливо в Чехо-Словацькій Республіці. Очеретяний детально описує життєвий шлях Славинського, його роль у громадсько-політичних та культурних рухах української міжвоєнної еміграції. Автор аналізує наукову роботу Славинського, його внесок у розвиток української історичної науки, а також його педагогічну діяльність в еміграції, зокрема в Українській Господарській Академії та Українському Техніко-Господарському Інституті. Розглядається його внесок у розвиток української культури, освіти та науки, а також його участь в культурно-освітніх закладах і наукових товариствах.

Стаття І. О. Стряпко «Роль української політичної еміграції у розвитку освіти на Закарпатті 1919-1939 рр.» [65] досліджує вплив української еміграції на освітню сферу Закарпаття в період чехословацького управління цим регіоном. Автор аналізує, як українські емігранти сприяли розвитку шкільництва, підтримували зв'язок місцевого населення, особливо молоді, з українською культурою, і пропагували ідеї історичної належності Закарпаття до України. Особливу увагу приділено створенню українських шкіл та виданню навчальної та художньої літератури українською мовою. Аналізується історичний контекст еміграції та її вплив на освіту в Закарпатті, зокрема на створення українських шкіл та культурних ініціатив. Підкреслюється значення українських емігрантів у розвитку освітньої сфери Закарпаття, включаючи впровадження української мови та літератури у навчальні програми.

Дві цікаві публікації від Марини Гьофінгоф [84-85], присвячені мовним особливостям української еміграції до Аргентини і Бразилії, підготовлені в рамках СТАРТ-програми «Тисяча років української мовної історії в Галичині», яка тривала в Інституті славістики Віденського університету між 2006 і 2014 роками під керівництвом Міхаеля Мозера [].

Статті спрямовані насамперед на філологів, втім представляють і безумовний інтерес для істориків.

Сучасні Дебати та Дослідження щодо еміграції

Питання про заходи щодо імміграції та захисту кордонів особливо актуалізувалися в публічному дискурсі після європейської міграційної кризи 2015 р. і призвели в тому числі до обговорення міграційної політики та практики через постановку нових філософських дилем. Звідки береться загальне припущення, що кожна країна має право контролювати власні кордони? Чим виправдані закони, які обмежують і регулюють міграцію? Чому міграція все більше криміналізується? Як можна розглядати міграцію з точки зору мігрантів? Які відмінності між міжнародною та національною інституційною міграційною політикою?

Однією з перших спроб відповіді на це питання стала колективна монографія «Імміграція, еміграція та міграція», укладена Джеком Найтом — професором права та політології імені Фредеріка Клівленда в Університеті Дьюка. Книга вийшла 2017 р. в серії «Nomos» від Американського товариства політичної та правової філософії [88]. У цій роботі розглядалися проблеми, пов'язані з прикордонним контролем і захистом, криміналізацією кордонів, а також те, як слід вирішувати поточні дебати та зміни щодо міграції та імміграції. Співвідношення між аналізом і приписом мало забезпечити як оцінку поточних способів мислення та регулювання, так і пропозиції щодо усунення помилок і недоліків у поточних підходах. Вісім есе у цій праці відображали різноманітні міждисциплінарні ідеї та дослідження та пропонували нове, спонукаюче до роздумів обговорення політики, практики та філософії міграційної та прикордонної політики .

Дослідження Маттіаса Кальтенбруннера з'явилося на хвилі значного глобально орієнтованого внеску в історію міграції Східної Європи, включно з книгами Тари Захра та Ульфа Бруннбауера 2016 року. Дисертація автора 2015 року була під керівництвом та рецензуванням провідних істориків

Східної Європи та України, а Кальтенбруннер отримав найвищу нагороду Австрії за освітні досягнення *Promotio sub auspiciis Praesidentis rei publicae*.

Тоді як підзаголовок дисертації «*Migrationsprozesse und ihre Auswirkungen am Beispiel von sechs Dörfern in der Westukraine im 20. Jahrhundert*» (Міграційні процеси та їхній вплив, проілюстрований на тематичних дослідженнях шести сіл Західної України у ХХ столітті). Це тривале дослідження міграції використовує вражаючий діапазон письмових джерел – мемуарів, листів, щоденників, літературних творів та офіційних архівів, включно з матеріалами таємної поліції – та останніх інтерв'ю з усної історії. Після методологічних та історичних вступів емпіричні розділи починаються з інтенсивного періоду міграції сімей із контрольованої Австрією Галичини до канадських прерійних садиб між 1898 і 1902 роками (розділ 3) і завершуються короткими роздумами про «пострадянську» міграцію з України до південна та центральна Європа (розділ 10). Таким чином, розповідь розвивається в основному хронологічно, досліджуючи мережі спорідненості та мережі довіри як відображення сімейного та громадського життя, які також формують моделі міграції. У книзі простежується, як створювалися та підтримувалися мережі спорідненості, ким і чому вони зникли протягом двадцятого століття.

Цікавими є напрацювання німецької школи дослідження історії міграції. До 1970-х років німецька історична наука не приділяла належної уваги історичним дослідженням міграції і у цьому відношенні поступалася американській й скандинавській традиції, започаткованих ще у 1920-х роках. З одного боку це була зверхність від правильних істориків щодо демографічних досліджень, які цими істориками вважалися меншовагтисними у порівнянні з питаннями, напр., політичної історії. З іншого, спадщина нацизму, де питання народноселення були ідеологічно й політично інструменталізовані націонал-соціалістами [78, S. 23; 80, S. 227].

Але вже у передмові до бібліографічного довідника, підготовленого 2005 р. його колегами по Інституту досліджень міграції та міжкультурних

студій Йохеном Ольтмером і Міхаелем Шубертом «Міграція й інтеграція в Європі з раннього нового часу. Бібліографія досліджень історії міграції» Баде Клаус зауважував, що «Дослідження історії міграції ... після тривалої затримки в міжнародному порівнянні, швидко розширилися в Німеччині за останні два десятиліття минулого 20-го століття» [82, S. 5]. До теорії і методології дослідження історії міграції у цьому бібліографічному довіднику на 7 сторінках наведені дослідники, які розробляли ці питання в романомовному просторі [Ibid., S. 10-17].

Одним з провідних дослідників історії та актуальних питань міграції в Німеччині був Клаус Баде. Ним, зокрема, в 1990/91 роках було засновано Інститут досліджень міграції та міжкультурних студій (Institut für Migrationsforschung und Interkulturelle Studien – IMIS) як міждисциплінарну та міжфакультативну дослідницьку установу і було офіційно відкрито в листопаді 1991 року під час церемонії в аудиторії замку Оснабрюк. IMIS був першим регулярним університетським дослідницьким інститутом такого типу в Німеччині [86]. Баде К.Й. очолював цей Інститут до 2005 р. [91].

Якщо Юваль Ной Харарі [71] говорить про перетворення *Homo sapiens* в *Homo Deus*, то Клаус Баде на початку 1990-х років ввів топос *Homo Migrans*, який дуже швидко поширився в науковому середовищі [77]. Цим топосом він хотів зробити свій внесок у дискусії, які були вкрай гарячими на початку 1990-х років щодо міграції, біженців й інтеграції. Власне, своє завдання вбачав у тому, щоб сучасні виклики історично впорядкувати і показати, що масові переселення є базовим досвідом, який проходить через всі епохи і не зводиться до жахів, які були винятком [78, S. 9].

Міграція така ж константа людського буття (*Conditio humana*) як народження, розмноження, хвороба і смерть. Історія переселень така ж стара як і історія людства; оскільки *Homo sapiens* поширився світом як *Homo migrans* [76, S. 206].

При цьому слід розуміти, що «не лише люди рухаються через кордони, але й кордони рухаються через людей» [75, S. 8-19].

Щодо міжвоєнної міграції, яка є предметом нашої магістерської роботи, то у книзі „Normalfall Migration” Баде К.Й. зі своїм вихованцем Ольтмером Й. зауважують, що у міжвоєнний час міграції не були винятково соціально-економічним явищем (як це було у 19 – на початку 20 ст. – І.Ж.). Вони були 1. політично обумовленими і 2. Політично контрольованими феноменами. Щодо першого, то вимушені міграції (втеча, переселення, виселення), безпосередньо пов’язані з наслідками Першої світової війни, процесом державотворення у Східній, Центрально-Східній і Південній Європі та громадянською війною у колишній Російській імперії у міжвоєнний час набули неабиякої ваги. Недарма 20 ст. часто позначають як «століття біженців» [81, S. 15.].

В незалежній Україні одним із перших питання історії імміграції та її місця в соціально-економічному розвитку Канади досліджував О.І. Сич [66].

Загальні праці, що відображають особливості епохи.

Дослідник Головченко В. І. «Акт Злуки 1919 року: погляд політолога-міжнародника» (2015) [33]: Автор аналізує Акт Злуки 1919 року, ключовий момент у становленні української державності крізь призму міжнародних відносин та політології. Це дозволяє глибше зрозуміти зовнішньополітичний вимір цієї події. Галенко О. та ін. «Нариси з історії дипломатії України» (2001) [32]: Ця книга є оглядом історії української дипломатії, важливим для розуміння зовнішньополітичного виміру української державності. Автори аналізують ключові моменти та фігури в історії української дипломатії.

Значний інформативний та аналітичний матеріал міститься в ґрунтовній роботі Нагаєвського І. «Історія Української держави двадцятого століття» [49]. Детально висвітлено становище українських земель в умовах національно-визвольних визвольних змагань в праці «Україна між самовизначенням та окупацією: 1917–1922 роки» [68].

Джерельна база дослідження представлена комплексом опублікованих та архівних матеріалів.

Перша група джерел представлена архівними матеріалами, які зберігаються у фондах ЦДАГО України. Це в першу чергу листування Степана Смаль-Стоцького, Николая Василька та Мирона Кордуби [1-3], яке відкриває можливості глибше осягнути усю складність їхньої боротьби.

Друга група представлена збірниками документів, які містять багатий інформативний матеріал, що висвітлює діяльність представників буковинської політичної спільноти в еміграції. Зокрема, 2008 року вийшла збірка документів «Українська політична еміграція 1919–1945: Документи і матеріали» [15], підготовлена Центральним державним архівом громадських об'єднань України спільно з Інститутом політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Її основу склали матеріали колекції документів «Український музей у Празі» – статuti і програми політичних партій та громадських організацій, заяви, звернення, відозви політичних провідів української еміграції, інформаційно-довідкові матеріали, а також листи М. Грушевського, В. Винниченка, С. Петлюри, П. Андрієвського, Є. Коновальця, Ю. Колларда, А. Ливицького, В. Прокоповича, О. Скоропис-Йолтуховського, М. Омеляновича-Павленка, А. Вовка, М. Капустянського, В. Сальського та багатьох інших колишніх учасників національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. в Україні з числа політичних, громадських і військових діячів [30, С. 236].

2016 р. вийшла збірка наукових досліджень, підготовлена Інститутом української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України: «Ucraina magna. – Vol. I: Українська політична еміграція у ХХ столітті: досвід культурно-спільнотного себепредставлення і самоутвердження в Західному світі. До 130-річчя від дня народження Ольгерда Бочковського» [20] і яка складалася з двох блоків праць. У першому опубліковані праці, присвячені життю і творчості видатного українського громадського діяча і науковця Ольгерда Бочковського, та републіковано деякі наукові праці вченого. У другому блоці представлено дослідження, що

стосуються наукового, культурного, політичного та громадського життя української еміграції ХХ ст. Низка статей має і джерелознавче значення.

Збірник документів і матеріалів «Український парламентаризм на еміграції. Державний центр УНР» [14], що висвітлюють діяльність УНР на еміграції, внесок у розвиток українського парламентаризму. Це джерело є ключовим для розуміння політичної історії України в період еміграції. У квітні 2014 р. рішенням Президії Національної академії наук України заступнику директора Національного інституту стратегічних досліджень Яблонському Василю Миколайовичу присуджено премію НАН України імені М. І. Костомарова за видатні наукові роботи в галузі історії та історичного джерелознавства за працю «Український парламентаризм на еміграції. Державний центр УНР: документи і матеріали, 1920-1992».

Третю групу опублікованих джерел складають спогади та мемуари. Зокрема, у магістерській роботі використані щоденники Чикаленка Є.Х. 1919-1920 років [16]. Щоденник Чикаленка Є.Х. є унікальним документом, що відображає персональні спостереження та думки цього відомого українського політичного та культурного діяча про події початку 20-го століття. Це джерело дає можливість зрозуміти внутрішній світ та мотивації одного з ключових учасників історичних подій того часу.

Дорошенко Д. «Мої спомини про недавнє минуле» (2007) [5]: Спогади Дорошенка є унікальним внутрішнім поглядом на історичні події, в яких він брав участь. Це джерело дає можливість зрозуміти особистісні мотивації та враження відомого українського історика.

Щоденник, 1918-1925 / Мирон Кордуба ; упоряд.: Оля Гнатюк, Мирослав Чех ; наук. ред. Оля Гнатюк. - Львів : Видавництво Українського католицького університету, 2021 [17]. Цінним джерелом для розуміння української політичної еміграції є «Щоденник» Мирона Кордуби за 1918-1925. Як стверджує дослідниця Оля Гнатюк, щоденник Мирона Кордуби є цінністю самою в собі, бо хоч его-документів того часу залишилося досить багато, проте щоденникові записи є серед них рідкістю. Особливе значення,

на її думку, цей щоденник має з огляду на нову інформацію та фактаж, а ця обставина змушує заново поглянути на усталені в історіографії факти й події політичної історії Галичини 1920-1925 років.

Окремо слід згадати про збірник спогадів, виданий у 1928 році на вшанування усіх учасників перемовин у Брест-Литовську «Берестейський мир: з нагоди 10-тих роковин, 9/ІІ.1918-9/ІІ. 1928 р.: спомини та матеріали» [4], які підготував до друку І. Кедрин. Серед них особливий інтерес представляють спогади, які віддають данину внеску Николая Василька.

Важливу групу джерел представляють праці С. Смаль-Стоцького: «Питання про східнослов'янську прамову» (1937) [11]. Важливе дослідження, присвячене аналізу походження та розвитку східнослов'янських мов. Автор вносить значний вклад у лінгвістичні дослідження, допомагаючи краще зрозуміти мовну історію Східної Європи. Смаль-Стоцький С. «Правописна справа» (1926) [12]: Вивчає питання українського правопису, його розробки та вплив на формування сучасної української мови. Ця праця є важливим внеском у дискусії про стандартизацію та розвиток української мови. Роботи С. Смаль-Стоцького: «Питання про східнослов'янську прамову» (1937 р.), «Т.Шевченко, інтерпретації» (1934 р.) [13], (Lvov, srde západní Urajiny, Smal-Stockyj, Stephan, unor 1919, Praha c.15) [19] отримали значний резонанс не тільки серед української спільноти в еміграції, але й в підрадянській Україні.

Значний інтерес для дослідження представляють матеріали періодичних видань: газета «Діло» [6-8] та науково-інформаційне видання «Bulletin de la Commission pour l'etude des Problemes Polono-Ukrainiens» (Бюлетень Комісії з Досліджень Польсько-Українських Проблем») [18].

Праці Українського Історично-Філологічного Товариства в Празі (1926) [10]: Збірник наукових праць, що відображає діяльність та дослідження українських науковців у міжвоєнний період, їхній внесок у розвиток історії та філології. Цей збірник є важливим джерелом для вивчення інтелектуального життя української діаспори.

1.2 Методи дослідження

Науковий аналіз історичних даних, зокрема в контексті вивчення української діаспори у міжвоєнний період, є складним і багатограним процесом. Він вимагає застосування різноманітних методологій дослідження, що дозволяють не лише об'єктивно зібрати фактичні дані, але й глибоко зрозуміти мотиви, контекст та вплив історичних подій та особистостей. Основними методами, які використовувались у цьому дослідженні, є біографічний, історичний аналіз, аналіз документів, компаративний аналіз, критичний та інтерпретативний аналіз. Кожен з цих методів відіграє важливу роль у встановленні глибинних зв'язків між особистісними траєкторіями, ширшими історичними процесами та культурними перетвореннями.

1. Біографічний метод: цей метод використовувався для дослідження життя та внеску окремих історичних особистостей, таких як Микола Василько, Степан Смаль-Стоцький та Мирон Кордуба. Це включає аналіз їхньої освіти, кар'єри, діяльності та впливу на українську культуру, науку та політику.

2. Історичний аналіз: цей метод використовується для вивчення історичних подій, контексту та їх впливу на розвиток української національної ідентичності, освіти та дипломатії. Це включає аналіз політичних, соціальних та культурних змін в Україні та Європі у міжвоєнний період.

3. Аналіз документів: цей метод включає детальний розгляд первинних та вторинних джерел, включаючи листи, офіційні документи, публікації, наукові праці та інші матеріали. Аналіз цих документів допомагає зрозуміти деталі особистого життя, професійних досягнень та історичного контексту ключових постатей.

4. Компаративний аналіз: використовуючи цей метод, можливо порівняти різні історичні періоди, особистості та події, щоб зрозуміти їхні відмінності та спільні риси. Це особливо важливо для оцінки впливу різних історичних контекстів на розвиток української науки та державності.

5. Критичний аналіз: має на меті здійснення критичного аналізу джерел, оцінюючи їх достовірність, значення та вплив на сучасне розуміння історії. Це дозволяє більш об'єктивно оцінити історичні події та особистості.

6. Інтерпретативний аналіз: допомагає інтерпретувати історичні факти, текстові докази та біографічні дані, надаючи їм значення у ширшому культурному та історичному контексті. Це дозволяє глибше зрозуміти вплив індивідуальних діячів на історичний процес.

Для кращого розуміння кожного з використаних методів дослідження, наведемо стислі приклади їх застосування у цій роботі.

Біографічний метод у цьому магістерському дослідженні допомагає розкрити життєвий шлях особистостей. Починаючи з опису раннього життя, а згодом і освіти та кар'єри конкретного діяча. Наприклад, ми описуємо як Микола Василько здобув освіту, яка у подальшому стала запорукою його блискучої дипломатичної кар'єри.

Важливим аспектом біографічного методу є розгляд професійної діяльності особистості. Наприклад, з цієї точки зору ми вже розглядаємо безпосередньо дипломатичну діяльність Миколи Василька, зокрема його внесок у формування української зовнішньої політики та його роль у дипломатичних відносинах між Україною та іншими країнами.

Біографічний метод також включає оцінку того, як особистість вплинула на історичні події, культуру або наукову думку. В цій роботі розглядається вплив Василька на розвиток української національної ідентичності та його роль у відродженні української державності, внесок С. Смаль-Стоцького у розвиток та поширення української мови, тощо.

Ще одна складова біографічного методу передбачає аналіз особистих якостей, переконань та ідей, які могли вплинути на діяльність та внесок людини. Для прикладу, аналіз особистих переконань Миколи Василька, Степана Смаль-Стоцького та Мирона Кордуби, висвітлений у нашому дослідженні, свідчить про їх відданість ідеї української державності.

Ці елементи разом формують комплексне розуміння внеску окремих діячів у важливі історичні та культурні процеси.

Історико-аналітичний метод, який використовувався у дослідженні української діаспори в міжвоєнний період, є важливим підходом для розуміння впливу історичних подій на формування та розвиток діаспори. Цей метод передбачає глибокий аналіз історичних фактів, їх контекстуалізацію та оцінку їх впливу на конкретні явища чи особистості.

Застосування цього методу складалося з чотирьох етапів:

1. Аналіз політичного контексту періоду:

- До прикладу, вивчення діяльності Миколи Василька та Степана Смаль-Стоцького включало аналіз політичного клімату міжвоєнної Європи. Наприклад, у випадку М. Василька, його робота та взаємодія з іншими політичними фігурами оцінювалися в контексті змін, що відбувалися після Першої світової війни, та їх вплив на українську політику та дипломатію.

2. Вплив історичних подій на особистісний розвиток:

- Дослідження включало оцінку того, як історичні події вплинули на особистий розвиток цих особистостей. Наприклад, еміграція С. Смаль-Стоцького та його наукова діяльність в Чехословаччині були розглянуті через призму історичних подій, що спонукали до цієї еміграції.

3. Оцінка впливу історичних подій на формування діаспори:

- Дослідження також включало оцінку того, як політичні та соціальні умови в міжвоєнний період сприяли формуванню і розвитку української діаспори. Наприклад, вивчення умов, які створив чехословацький уряд для українських емігрантів, і як це сприяло їхній інтеграції та культурній діяльності.

4. Контекстуалізація історичних документів:

- Використання первинних джерел, таких як листи М. Василька, було важливою складовою історико-аналітичного методу. Ці документи були аналізовані з урахуванням історичного контексту, що дало змогу глибше зрозуміти мотиви та дії видатного українського дипломата.

Значення Історико-Аналітичного Методу:

Історико-аналітичний метод дозволяє не лише зібрати фактичні дані про минуле, але й зрозуміти механізми взаємозв'язків між історичними подіями та їх впливом на розвиток особистостей та цілих спільнот. У випадку дослідження української діаспори, цей метод дав можливість оцінити, як історичні обставини вплинули на формування культурної і наукової діяльності українців за кордоном, їхню ідентичність, політичну та інтелектуальну думку.

Аналіз первинних джерел у дослідженні української діаспори в міжвоєнний період є ключовим аспектом. Цей підхід дозволяє історикам глибше зрозуміти мотиви, контекст та наслідки дій основних діячів, а також відтворити автентичну картину минулих подій.

Вивчення листів Миколи Василька, які він адресував різним політичним фігурам свого часу, дозволяє висвітлити його персональні погляди та ставлення до тодішніх політичних процесів. Ці листи служать як безпосередні свідчення його думок і стратегій, особливо в контексті зовнішньої політики і дипломатичних відносин. Через аналіз цих документів можна оцінити не тільки його власні інтенції, але й загальний стан української дипломатії в цей період.

Офіційні документи, наприклад, дипломатичні звіти, є невід'ємною частиною аналізу первинних джерел. Вони відображають офіційну позицію і стратегії уряду чи дипломатичних місій. Наприклад, аналіз дипломатичних звітів українських посольств може виявити, як сприймалися зміни у міжнародних відносинах і які кроки були зроблені у відповідь на ці зміни.

Газетні публікації та статті того періоду також є цінними первинними джерелами. Вони дозволяють зрозуміти, як сприймалася політична ситуація загальною громадськістю, як формувалися громадська думка і настрої. Аналіз газетних статей дає змогу відтворити суспільний контекст та загальні тренди в суспільному житті.

Значення аналізу первинних джерел. Аналіз первинних джерел дозволяє історикам не тільки відтворити події минулого, але й зрозуміти механізми та мотиви, які лежали в основі цих подій. Він дає можливість відтворити атмосферу епохи, розуміти, як різні історичні особистості сприймали свою реальність і як вони діяли у відповідь на історичні виклики. Такий глибокий і всебічний аналіз є необхідним для точного і об'єктивного вивчення історії.

Компаративний аналіз, як метод наукового дослідження, відіграв ключову роль у вивченні діяльності українських діячів міжвоєнного періоду, зокрема Степана Смаль-Стоцького, Миколи Василька та Мирона Кордуби. Цей підхід полягає у порівнянні різних аспектів їхнього життя та діяльності з метою виявлення спільних та відмінних характеристик.

Зокрема, використання компаративного аналізу дозволило оцінити, як різні особистості впливали на формування української національної ідентичності та культури у міжвоєнний період. Наприклад, аналізуючи життя та діяльність Миколи Василька, було виявлено, що його дипломатичні зусилля мали великий вплив на формування української зовнішньої політики. З іншого боку, розглядаючи діяльність Степана Смаль-Стоцького, можна простежити його значний вклад у розвиток української літератури та мови, а також його вплив на наукове співтовариство. У свою чергу, Мирон Кордуба доклав усі свої зусилля та журналістський талант аби відстоювати права українців на власну культурну та національну самореалізацію і більш за все прагнув переконати українців у можливості культурного відродження, після болючої поразки у Визвольних змаганнях.

Використання компаративного аналізу в даному дослідженні дає змогу глибше зрозуміти історичний контекст та вплив окремих особистостей на розвиток української діаспори, культури та національної ідентичності. Цей метод також сприяє формуванню більш об'єктивного та комплексного розуміння історичних процесів та особистостей, що в них брали участь.

Критичний аналіз, застосовуючи порівняльний метод у поєднанні з аналізом первинних джерел дозволяє глибше проникнути в суть історичних подій, розуміючи різні перспективи та інтерпретації, що істотно для об'єктивного осягнення минулого.

Використання критичного аналізу в контексті порівняльного методу можна ілюструвати на прикладі роботи з документами Миколи Василька та Степана Смаль-Стоцького. Порівнюючи їхні записи, листи та інші документальні матеріали, можна виявити, як різні обставини та особистісні характеристики впливали на їхні рішення та дії. Наприклад, аналізуючи листи М. Василька, можна побачити, як він сприймав та реагував на політичні зміни та події того часу, порівнюючи це з діями та переконаннями С. Смаль-Стоцького, який, перебуваючи в іншому географічному та політичному контексті, міг мати відмінні погляди та реакції.

Далі, використовуючи критичний аналіз при роботі з первинними джерелами, можна виявити та розкрити різні аспекти історичної реальності, які не завжди є явними. Це включає в себе аналіз текстів на предмет їхнього стилістичного, контекстуального та ідеологічного змісту. Наприклад, вивчаючи публікації С. Смаль-Стоцького, можна зрозуміти, як його особистий досвід та освітній фон вплинули на його наукові погляди і підходи, що, у свою чергу, впливали на формування української інтелектуальної думки в діаспорі.

Критичний аналіз також включає оцінку достовірності, авторитетності та релевантності джерел, що особливо важливо при роботі з історичними документами. Це дозволяє виявити можливі упередження чи обмеження в точках зору авторів, а також зрозуміти, як соціальні, культурні та політичні контексти впливали на їхнє створення та інтерпретацію.

Таким чином, критичний аналіз з використанням порівняльного методу та аналізом первинних джерел є фундаментальним у наукових дослідженнях, оскільки він забезпечує багатогранне розуміння історичних подій та особистостей.

Інтерпретативний аналіз являє собою ключовий метод наукового дослідження, який використовується для глибокого розуміння та тлумачення даних, особливо в контексті історичних та соціальних наук.

Інтерпретативний аналіз охоплює різні аспекти дослідження української діаспори, включаючи історію, культуру, політику та особистісні розвитку. Він зосереджується не просто на зборі фактів, але на їхньому тлумаченні та встановленні глибоких зв'язків та причинно-наслідкових відносин.

Наприклад, у випадку Миколи Василька, інтерпретативний аналіз його дипломатичної діяльності вимагає не тільки знання історичних подій, але й розуміння його особистих переконань, мотивів і стратегій, які впливали на його рішення та дії. Це означає аналізувати його листування, рішення, політичні заяви, а також контекст, у якому вони були зроблені.

Аналогічно, дослідження наукової та педагогічної діяльності Степана Смаль-Стоцького вимагає інтерпретації його праць, що становить особливу важливість у контексті розвитку української наукової думки та освіти в діаспорі. Його погляди на українську мову, культуру та історію, викладені у наукових працях, вимагають глибокого аналізу та інтерпретації, щоб зрозуміти його внесок у розвиток української інтелігенції та ідентичності. У публікаціях Мирона Кордуби ми можемо побачити як історик попереджав польську владу про небезпеку обраної нею політики, яка згодом могла б загрожувати гострим національним протистоянням. Таким чином, ми розуміємо що Мирон Кордуба розумів необхідність захисту та усамостійнення українців під час фактичної окупації Польщею після поразки української революції, що змушувало його вставати за боротьбу як у політичному житті суспільства, так і у культурно-освітній сфері.

Інтерпретативний аналіз є важливим, оскільки він дозволяє вийти за межі простого опису подій або переліку фактів, надаючи глибину та багатовимірність історичним дослідженням.

Він є необхідним для повного і глибокого розуміння історії української діаспори та її внеску в глобальний контекст. Він допомагає осмислити історичні події, культурні зміни та ідентичність українців, що перебували в еміграції, їхню роль у формуванні сучасної української нації та держави.

1.3. Висновки до першого розділу

Дослідження теми «Буковинська діаспора: Політична та культурно-наукова діяльність у міжвоєнний період» відкриває широкий спектр аспектів, що стосуються впливу буковинських емігрантів на політичні, культурні та наукові процеси в Україні та за її межами. Аналіз джерел, представлених у цьому огляді літератури, демонструє глибоке розуміння внеску буковинської діаспори в розвиток української культури та політики в міжвоєнний період.

Ці дослідження підкреслюють важливість буковинської діаспори у формуванні політичного та культурного ландшафту України в міжвоєнний період. Вони відображають не тільки політичну активність буковинських емігрантів, але й їхній внесок у розвиток науки, освіти та культури. Ці автори демонструють, як буковинська діаспора використовувала свій інтелектуальний та культурний потенціал для зміцнення української ідентичності та підтримки національних прагнень.

У цілому, аналіз цих наукових публікацій підтверджує, що буковинська діаспора мала значний вплив на розвиток української політичної думки та культури в міжвоєнний період. Їхні зусилля та діяльність були важливими у контексті зміцнення української національної ідентичності та підтримки боротьби за незалежність та державність України. Ці дослідження підкреслюють важливість буковинської діаспори у формуванні політичного та культурного ландшафту України в міжвоєнний період. Вони відображають не тільки політичну активність буковинських емігрантів, але й їхній внесок у розвиток науки, освіти та культури. Ці автори демонструють, як буковинська діаспора використовувала свій інтелектуальний та культурний потенціал для зміцнення української ідентичності та підтримки національних прагнень.

У цілому, аналіз цих джерел підтверджує, що буковинська діаспора мала значний вплив на розвиток української політичної думки та культури в міжвоєнний період. Їхні зусилля та діяльність були важливими у контексті зміцнення української національної ідентичності та підтримки боротьби за незалежність та державність України.

РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИКО-ДИПЛОМАТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ КОЛИШНІХ УКРАЇНСЬКИХ ПОСЛІВ У МІЖВОЄННИЙ ЧАС

1.1. Дипломатична діяльність Миколая Василька

Вагомою постаттю серед буковинських громадських діячів є особистість Миколи Василька. Він здійснив чималий внесок у творенні української зовнішньої політики, був впливовим дипломатом та брав участь у створенні кількох українських представництв за кордоном. Досить цікавим для вивчення життя Миколи Василька є його дипломатична діяльність, а саме у міжвоєнний період.

Його особистість полягає в унікальній та значній політичній вазі протягом багатьох десятиліть. Він був сподвижником руху буковинців та активним учасником ідеї за українізацію освітніх закладів, відстоював важливість виборчої реформи та ін. [39]

Характеризуючи М. Василька як дипломата і громадсько-політичного діяча, можна зустріти дуже насичені характеристики. Так український посол в Туреччині О. Лотоцький писав, що це була людина з широким досвідом, з еластичною, вихованою в парламентарних та дворових умовах вдачею, яка сполучала невичерпну безодню енергії та ініціативи. [21]

Галина Чикаленко-Келлер у листі до свого батька – Є. Чикаленка дає таку характеристику М. Василькові: “У Василька страсть мати при собі різних знаменитостей...Василько, хоч і розумна бестія, і природний дипломат, і джентельмен, але все-таки безпринципний і, мабуть, не дуже чистий науку спекулянт, хоч, правда, коли крав то не українські гроші, як решта наших послів з соціалістів” [16, с. 568].

Із завершенням Першої світової війни Микола Василько завдяки своїм зв'язкам з австрійськими дипломатами, намагався вплинути на формування вигідних умов для України під час укладання Берестейського миру, а також оформленню таємного договору про виокремлення Східної Галичини як коронного краю.

Він розумів, що Австро-Угорську імперію очікує неминучий розпад, тому зосереджував свої зусилля у напрямку роботи по розбудові окремішньої держави українського народу. Вартими уваги стали: його участь у проведенні Буковинського віча в Чернівцях та долучення до утворення ЗУНР у 1918 р, а згодом, він очолював дипломатичне представництво Західноукраїнської республіки у Відні.

З фактичною окупацією Румунією земель Буковини, М. Василько намагався протидіяти румунській владі через налагоджені дипломатичні контакти. А після приходу до влади Директорії УНР, що відбулося у 1919 р., він був направлений послом до Швейцарії 10 травня 1919 р., де пропрацював до серпня 1923 р. [21]

Призначення М. Василька головою дипломатичної місії УНР у Швейцарії позитивно сприйняло усе коло українських дипломатів, адже він мав неабиякі заслуги та користувався непідробним авторитетом.

У своїх дипломатичних орієнтирах, він прагнув відстояти існування УНР навіть якщо для цього доведеться пожертвувати частиною території України, найперше – західними землями. Це знайшло своє підтвердження у листі до К. Левицького, де М. Василько зазначав наступне: “Як відомо, що жодна держава в початках своєї самостійності не розпоряджалася своєю цілою територією; то чому ж власне українці – котрі з бідною існували в даній Австрії і самі стоять в своїй національній організації нижче персів, які у війні не належали також до переможців, - мають ставити жадання збудувати зараз державу обнімаючи усі її етнографічні території! Через це доходжу до точки зору, що українці є примушені усе те віддати, що зараз перепиняє дорогу їти рука в руку з румунами і поляками, котрі мають ті самі стремління, що й українці, перешкодити створенню давньої Росії.

Чим скоріше згодиться на це Україна, тим скоріше буде дана їй можливість постаратися для своїх горожан, котрі остануться під румунськими, під польським пануванням із запевненням національної свободи. А що Румунія та Польща цієї обіцянки додержать дає запоруки

самостійна українська держава, котра все ще буде більшою чим Румунія і Польща разом. Впрочім вона буде мати міродайний голос в союзі народів задля своєї економічної вартості... Дорогий високоповажний пане, відкиньте від себе всі свої локальні патріотичні та сентиментальні почування з гадкою, що немає перемоги без особистих жертв і тоді дійдете до таких поглядів що й я.” [33, с. 19].

Проте подальший розвиток подій показав, що така тактика дій не може забезпечувати збереження суверенності України.

Як було вже зазначено вище, влітку 1919 р. М. Василько головував представництвом УНР у Швейцарії. Причиною став ”Відпис” міністерства закордонних справ УНР, а якому йшлося про те, що М. Василько призначається очільником дипломатичної місії УНР у Берні. Метою цього рішення було зміцнення зв’язку уряду УНР з іншими країнами, які мали власні посольства у Швейцарії. У документі також були зафіксовані повноваження М. Василька : “Цим декретом уповноважується Вас, всі на території Швейцарії знаходячіся наші місії, і ті, котрі ще там прийдуть, чи то політичного, військового чи економічного рода (це відноситься і до українців, котрі мають державні повновласти)в їх діяльності наглядати; они всі є обов’язані, Вашим припорученням підлягати, за що Ви перед Правительством відвічальні будете” [39, с. 191].

Вже в липні 1919 р. М. Василько активно занурився у дипломатичну роботу, прагнучи ефективно та швидко встановити відносини з дипломатами Чехословаччини, Румунії та Польщі. Він здійснював окрім офіційних візитів ще й приватні та намагався дистанціювати від такої служби тих українських діячів, які на його думку могли б зашкодити даному процесу.

Становище ускладнювалося й тим, що з другої половини 1919 р. керівники Української народної республіки вимушені були відмовитися від виборювання земель Буковини та Бессарабії, аби мати змогу укласти угоди з сусідніми країнами, щодо визнання української держави та надання підтримки у боротьби з супротивниками. На підтверження цього, існує

свідчення про те, що М. Василько впливав на недопуск до роботи в цьому питанні Г. Гасенка з його антирумунськими поглядами. [39, с. 192].

Тобто ми бачимо, що вже із початком роботи на новій посаді М. Василько найперше намагався зміцнити відносини з Польщею та Румунією. Так, за дорученням міністра закордонних справ він налагодив відносини з румунським послом у Берні Пакліану. Під час своїх зустрічей з румунським представництвом М. Василько все ж старався вибудувувати варіанти вирішення територіальних суперечок не з точки зору “історичного права”, а з точки зору ситуації, яка склалася.

Перебуваючи на посаді посла УНР в Швейцарії, М. Василько проявив себе як відданий службовець. Він стежив за тим, аби український уряд не розривали суперечки за владу і робив все можливе, щоб віддалити від суперечок тих, що своїми діями могли б підірвати його репутацію.

Наступним етапом біографії буковинця, стало призначення його від 19 листопада 1919 р. керівником дипломатичної місії у Берліні. Але М. Василько ще певний час затримався у Швейцарії, бо побоювався, що його призначення на цю нову посаду спровокує у країн Антанти непорозуміння. Проте майже до кінця існування посольства УНР в Берліні (1923 р.) М. Василько брав активну участь в його діяльності.

Через фінансові труднощі в грудні 1919 року і січні 1920 р. М. Василько перебував в Берліні при міністрі Б. Мартосу. Там він енергійно проводить інтенсивну роботу. Зокрема наголоджує зустрічі з послами Польщі та Франції, що раніше недружньо ставилися до УНР, звинувачуючи українське посольство в німецькій орієнтації внаслідок доносів з боку окремих членів української делегації в Парижі.

В цей час можна відзначити існування широкої популярності М. Василька на підставі того факту, що навесні 1920 р. - в американських дипломатичних звітах часто згадувалося його ім'я, іноді він навіть фігурував мало як не лідер українського національного руху [32, с. 324].

Цікавою є оцінка діяльності М. Василька у Берліні, складена О. Безпалком. Він захоплюється активною діяльністю посла М. Василька наступним чином : “яке враження, який успіх мав тут Василько, який з Відня керує посольством у Берліні і рівночасно допомагає тут Поршу і Мартосу. День і ніч працює той чоловік, немає тут визначнішого чоловіка, з яким би він не зумів нав’язати зносини. Десь дібрався туди, де також соціалістичні міністри п’ють і бавляться, і там він їх уміє обробляти. Він, націонал-демократ вже має довір’я у соціал-демократичних міністрів, а наш соціал-демократичний посол немає його навіть у соціал-демократичних редакторів. При тім, який джентльменський такт у Василька! Безперечно, Василькові було би приємно, коли би він дістався як посол до Берліна. Крім того, він пробиває у міністра закордонних справ Керстера на користь Порша і що це може наступити лише зміна особи посла.

Отже, Василько! Щоби зміряти працьовитість Василька, я скажу, що я дістаю від нього денно два листи ділового змісту і знаю напевно, що він їх десятками розсилає на всі сторони світу, тим часом, коли наше берлінське кореспонденційне бюро висилає в світ одну й ту паршивеньку нотатку про українську справу й ту не щодня.

Я зачарований Васильком і мушу сказати, що коли роблять закиди йому щодо нечесності, що коли б ті закиди були навіть правдиві, то волів би сто раз Василька і вірю йому скоріше до залагодження державної справи, як нашим чесним неробам. Не говорю вже тут про наших злодіїв, що наживають тільки державного добра і рівночасно нищать нашу державність на кожному кроці” [72].

В самому кінці свого листа О. Безпалко рекомендував С. Петлюрі направити М. Василька до Риму, де він через зв’язки з німцями був би бажаний і зумів би скоро зробити прихильними італійців [8].

Можливо голова Директорії УНР таки прислухався до поради О. Безпалка. Так, на М. Василька була покладена відповідальність і за роботу української місії в Італії, і С. Петлюра наполягав, щоб М. Василько переїздив

до Риму. Але сталося так, що він поїхав не в Італію, а у Бельгію. Де в липні 1920 р. за своєю ініціативою він прибув із українською делегацією на закриту конференцію. [9]

Із кінцем 1920 р. М. Василько виконував обов'язки очільника департаменту іноземних відносин, але разом з тим, він паралельно розпоряджався значними сумами грошей. Його робота пов'язана з фінансуванням дипломатичних представництв УНР, засвідчувала як і про його величезний авторитет, широку прихильність головного отамана С. Петлюри, так і про виважену позицію у зовнішній політиці. [21]

М. Василько намагався дійсним чином проаналізувати шанси України зберегти свою незалежність. Він активним відстоював ідею зближення УНР з Румунією та Польщею. М.Василько дотримувався думки, що необхідно запросити на територію УНР війська цих двох країн, вести підготовку до весняної воєнної кампанії, піти на зустріч усім вимогам та перевести кошти УНР з німецьких банків до румунських, аби заощадити фінансування.

Про задуми Василька писав і Д. Дорошенко: “В розмові зі мною Василько висловив думку, що без допомоги своїх ближчих сусідів УНР ніяк не зможе стати на ноги і відстояти свою незалежність. Ці сусіди – Польща і Румунія. Доведеться тимчасово дечим поступитися на користь цих сусідів, бо без цього не обійтись, вбившись самим у колодочки. В такому дусі Василько мав радити лінію політичного поведіння Петлюри і, як виявилось, той його послушав” [5, с. 463].

Також, ми бачимо, що Микола Василько у своїй діяльності на міжнародній арені прагнув зробити максимально можливе і такого ставлення до своєї роботи він чекав і від інших українських дипломатів. Зокрема, М. Василько був невдоволений роботою посла УНР у Берліні М. Порша, та радив міністру закордонних справ А. Нікольському звільнити Порша з посади.

Також М. Василько активно стежив за взаєминами між Польщею та Росією. Особливо після підписання Ризького миру. У своєму листі до

українського послі УНР у Парижі О. Шульгіна про те, що він дізнався як Раковський має план поставити ультиматуму Польщі стосовно ліквідації уряду УНР, який тоді перебував у м. Тарнов. Він висловлював думки, що Франція не підтримає Польщу, адже Велика Британія шукає порозуміння з Росією. Тому він наполягав на тому, що Париж стане новим місцем для уряду УНР. Далі у листі М. Василько виклав свій план О. Шульгину: “Ви мусите сконструювати Ваші пропозиції Франції, аби ми мали змогу під охороною Франції підготуватися до майбутніх подій...треба спішити, бо Раковський може так скоро повести справу, поставити такі серйозні загрози, що Польща може бути примушена до дуже некорисного для нас акту, після якого вже й Франція не в стані була б що-небудь зробити”. [8]

Тобто, М. Василько як справжній патріот своєї Батьківщини, якому не була байдужа доля свого уряду за власною ініціативою брав на себе додаткові завдання, що не входили у межі його офіційних посольських зобов'язань. У конкретному випадку, він заздалегіть передбачив неминучий переїзд українського уряду та турбувався про їх влаштування на новому місці.

М. Василько за дорученням голови Директорії та голови уряду УНР організував і здійснював фінансування посольств, та й інших необхідних витрат, а в зв'язку з блокуванням коштів австрійських, німецьких та угорських банків часто опинявся у скрутних умовах.

У кінці 1921 р. становище еміграційного уряду УНР та його представництва, як і всієї української еміграції за кордоном сильно ускладнилося. Адже у цей час після підписання низки договорів щодо західноукраїнських земель, Паризька конференція не визнала обох делегацій. Країни Антанти та їх союзники вирішували питання з позиції своїх національних інтересів. Також у цей час загострилися стосунки між різними групами українських емігрантів через пошуки винних в причинах поразки української революції, взаємні звинувачення і т. п. Таких нападок зазнав і М. Василько з боку тих, хто нічого не робив і ні за що не відповідав. Однак, С.

Петлюра до кінця вірив М. Васильку і високоцінував його дипломатичний хист. В останній рік свого життя М. Василько відчуваючи надзвичайну перевтому і погіршення стану здоров'я через надлюдський ритм його діяльності, мав намір йти у відставку. Але С. Петлюра і та голова уряду А. Лівіцький вмовляють його залишитися. [9]

Крім вирішення щоденних дипломатичних питань М. Васильку доводилося систематично вирішувати складні проблеми фінансування посольств за дорученням уряду. Коли весною 1919 р. в австрійському банку у Відні були заблоковані рахунки УНР в сумі 300 млн. крон, то М. Василько через своїх австрійських знайомих у фінансових колах сприяв їх розблокуванню, за що навіть отримав подяку від прем'єр-міністра Б. Мартоса. Але разом з тим, ширилися неправдоподібні чути про те, що М. Василько за це отримав гонорар у вигляді 15 млн крон. [8]

Для фінансового забезпечення посольств, що тільки не доводилося робити М. Васильку: організувати продаж чаю, білизни і т. п., що користувалося попитом у зруйнованій війною Європі. Як зазначав сам М. Василько, “мій уряд для своїх видатків за кордоном має лише мою особисту касу – чи вона довго витримає цей колосальний іспит?”. Він місяцями утримував за кордоном дипломатичні служби власним коштом. Проте М. Василько був ще й підприємцем, тому ніколи не втрачав душевної рівноваги, а думав, як вирішити проблему [72].

Проте дана діяльність викликала підозру стосовно чесності роботи М. Василька серед української еміграції. Навіть голова директорії Симон Петлюра досить покvapливо долучився до тих підозр, стосовно яких згодом жалкував. [9]

Попри це, М. Василькові доводиться здійснювати не тільки посольські обов'язки, але й як уповноваженому міністрові виявляти піклування за українських інтернованих біженців у Польщі. Тому він звертається до голови Об'єднання українських кооператорів за кордоном, аби вони надати інтернованим допомогу санітарним майном, яке знаходиться в Марселі,

шляхом негайного його пересилання до Польщі, де перебувають інтерновані. Разом з тим, він застерігає, якщо справа з допомогою не буде залагоджена, то буде змушений вжити потрібних заходів через французький уряд. [8]

Політичні обставини з кожним роком ускладнювалися, склалися не на користь Державного Центру УНР в екзилі. В 1923 р. його діяльність перейшла у нову фазу, активність центру знизилася, реальна участь у міжнародних процесах звузилася. Справа моральної й матеріальної підтримки вигнанців з України поглинала М. Василька все більше. Він, поруч із цим, з професійною зацікавленістю через пресу, листування, “живі контакти” продовжував стежити за розвитком міждержавних відносин у світі, насамперед у Європі, проте вже не мав можливості вплинути на них. Події в Україні відбивалися у його душі. Різка зміна ситуації, перехід від напруженого життя до спокійного, постійні переживання за долю Батьківщини та нервова напруга накладали відбиток на стан здоров'я М. Василька. 2 серпня 1924 р. він помирає під час перебування в санаторії курортного містечка Райхенгаля від нападу важкої форми астми, посиленою напруженою працею. В некролозі 8 серпня 1924 р., зазначалося, що : “Він був світовою людиною з такими ж високими манерами...”. [25]

2.2. Дипломатична діяльність С. Смаль-Стоцького

С. Смаль-Стоцький відомий тим, що ще за свого життя набув статусу творця українського національного відродження на Буковині. Хотілося б перед тим як перейти до основного викладу матеріалу, зазначити деякі біографічні відомості цієї видатної людини.

Народився Степан Йосипович Смаль-Стоцький 9(21) січня 1859 року в с. Немилів на Львівщині. Закінчивши львівську гімназію, у 1878 році поїхав до Чернівців, де його життя і діяльність аж до 1918 року були пов'язані з університетом, громадсько-політичною роботою на Буковині.

В жовтні 1885 р. С. Смаль-Стоцький очолив кафедру української мови та літератури університету Чернівців, де колись був студентом. До цього він був приват-доцентом Віденського університету. У 1894-1895 – 1904-1905 н.р.

обирався деканом філософського факультету, заміняв ректора, був головою українського семінару, дійсним членом Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка у Львові, Києві, депутатом австрійського парламенту (1894-1918) і крайового сейму, заступником голови крайового сейму, головою, членом багатьох товариств.

Багато зробив академік для розвитку культури, освіти, шкільництва краю не тільки як учений, але і як активний член Буковинської Крайової шкільної ради, Крайового буковинського банку, Ради крайової культури. Був членом Українського істрико-філологічного товариства, Слов'янського інституту, членом-засновником Української Могілянсько-Мазепинської академії наук, для якої склав статут.

Він брав активну участь у різноманітних подіях суспільного життя свого рідного краю, докладав зусиль до розбудови політичного та національного визнання українців, долучався до розвитку тут культури, вплинув на саму можливість здобувати освіту рідною мовою, переймався економічними потребами краян.

Не дарма С. Смаль-Стоцького називали одним з найяскравіших представників української інтелігенції, що вийшла “з-під селянської стріхи”, адже попри свої вагомні наукові здобутки, він завжди пам'ятав про простих людей з яких і сам походив.

Ми знаємо, той факт, що у доленосні події 1918 р. він вирішив підтримати ідею утворення незалежної держави з українських територій, які були частинами Австро-Угорської імперії. Проголошення Західноукраїнської Народної Республіки 1 листопада вплинуло на подальшу долю і самого буковинського діяча. С.Смаль-Стоцький долучився до уряду цього державного утворення. Проте залишаючись у Відні він деякий час займався роботою у військовому представництві ЗУНР.

Важливим моментом у біографії академіка стало його призначення керівництвом Західно-Української Народної Республіки на посаду посла у

місті Прага 19 грудня 1918 р. Свою роботу він здійснював як дипломат до 9 вересня 1921 р., після чого почав перебувати у ролі радника.

Уже влітку 1918 р. ставало зрозумілим, що Австро-Угорщина і Німеччина зазнають поразки у війні, й це викличе зміни на карті Європи. Українські політичні лідери Східної Галичини та Буковини, разом із чехами, словаками, словенцями, хорватами й представниками інших народів Австро-Угорщини, прагнули добитися реформування імперії на засадах широкої національної автономії. Із цією метою встановлювалися контакти між політиками окремих народів, робився певний тиск на владні структури.

Уже в липні - серпні точилися розмови про необхідність одного означеного дня проголосити національні конституанти - установчі збори держав - країв у порозумінні з імператором. У ці плани було втаємничено вузьке коло українських політиків, а серед них - і Смаль-Стоцького. Коли настав час активних дій українців, Смаль-Стоцький перебував у Львові. Він узяв участь у роботі української конституанти 18-19 жовтня 1918 р. й заснуванні Національної ради. У своєму виступі на цих історичних зборах, як і більшість галицьких політиків, Смаль-Стоцький підтримав ідею створення окремої держави з українських територій, що входили до складу Австро-Угорщини. Його лякали нестабільність у великій Україні, соціалістичні спрямування більшості наддніпрянських політиків, більшовицька загроза.

Незабаром С. Смаль-Стоцький виїхав до Відня. Там його й застали події 1 листопада 1918 р. у Львові й проголошення Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР). Смаль-Стоцького включено до уряду тільки-но утвореної держави, за ним зарезервовано місце народного секретаря у справах освіти⁶. Цю посаду він так і не обійняв (тимчасово обов'язки виконував О. Барвінський), залишаючись у Відні. Тут він деякий час очолював військове представництво ЗУНР і опублікував звернення до всіх українських вояків, яким повідомляв про створення української національної армії та про умови вступу до її лав українців і чу-жинців⁷. Та вже 19 грудня

1918 р. керівництво ЗУНР призначило С. Смаль-Стоцького послом у Празі. Починався новий період в його житті.

У грудні 1918 р. С. Смаль-Стоцький прибув до Праги. Це призначення було дуже відповідальним. Чеськословацька республіка також утворилася в листопаді 1918 р., й потрібно було, не гаючи часу, привернути цю нову державу на свій бік. У цьому були певні труднощі, бо ще не так давно в Австрійському парламенті між українськими та чеськими й словацькими депутатами були певні політичні розбіжності. Останні критикували, українців за надмірну лояльність до Габсбургів. Отже, потрібно було докласти максимум зусиль, щоб колишні суперечки не завалили розвиткові відносини між двома державами, й Чеськословацька республіка стала на доброзичливу позицію стосовно ЗУНР.

З метою популяризації ідеї української державності, розвитку чесько-словацько-українських стосунків, С. Смаль-Стоцький опублікував у Празі брошури «Львів - серце Західної України» та «Вигляди правдивої взаємності чесько-словацького і українського народу». Вони були видані чеською і французькою мовами.

Чимало уваги С. Смаль-Стоцький приділяв організації прихильної для українців газетної кампанії, особливо з огляду на підписання повоєнних мирних договорів, які розглядали питання мирного устрою Європи. Швидко зростала в цей час у Чехо-Словаччині українська еміграція. Посол ЗУНР тримав це питання в полі зору, намагаючися забезпечити в міру можливостей якнайсприятливіші умови для прибулих. Він став одним з організаторів Українського клубу для підтримання товариського життя емігрантів. Під його керівництвом клуб організував публічні лекції, ітературно-мистецькі вечори, заснував добротинне жіноче товариство. До того ж Смаль-Стоцький був завідувачем кафедри українознавства у Високій торгівельній школі Праги й головував у Союзі українських журналістів і письменників.

На початку 1920-х рр. у Празі було організовано VII сокільський здиг. Делегація зі Львова не могла прибути на це свято, й тоді С. Смаль-Стоцький,

за пропозицією галичан, організував представництво українського сокільства й сам узяв у здвизі активну участь. Навіть більше, ним було організовано курси української мови для чехів, сприятливо він поставився до українських студентських товариств, які виникли на той час у Празі. Як посол ЗУНР, він тісно співпрацював з місією УНР. Отже, робилося надзвичайно багато, щоб якнайкраще представити українців європейській громадськості. Хоча все необхідне доводилося виконувати самому, бо, крім нього, в посольстві був іще лиш один працівник.

«Можу сміло сказати і вказати на свої і чужі голоси, - згадував згодом посол, - що я здобув собі тут поважну позицію». Однак загалом робота представництва ЗУНР не була достатньо результативною, бо Чехословацька республіка не визнавала уряду ЗУНР, а сам Смаль-Стоцький тісно співпрацював із представниками наддніпрянської еміграції, що спричинило незадоволення представників ЗУНР у Відні, і 9 вересня 1921 р. його було відсторонено від роботи. З цього приводу в листі до президента ЗУНР Смаль-Стоцький писав: «На Ваш надзвичайно дивний спосіб іменування мене без запитання Вашим уповноваженим уряду для справ освіти Галицької Республіки wraz з рівночасним ще дивнішим звільненням від виконання обов'язків представника в Празі повідомляю Вас, що я Вашого іменування зрікаюся, а звільнення приймаю» Передавши свої повноваження представникові УНР, С. Смаль-Стоцький продовжив працю в ролі його радника. Він любив заходити в місію, обговорювати там українські справи. Дуже болісно переживав поразку визвольних змагань українців 1917-1921 рр., вважаючи головною причиною такого результату відсутність достатньої моральної сили, національної ідейності й переконливості серед українців. У 1925 р. він писав: «Ми війну програли. І так завсігди буде, доки ми не будем всі зорієнтовані на власні і тільки на власні народні сили. Доки ідейність, характерність і залізна всенародна дисципліна не ляжуть в основу всенародного виховання, доки не витворимо ми тої моральної сили, перед якою жодна иньша сила не устоїться».

Усі свої сили Степан Смаль-Стоцький спрямував на розвиток української науки, хоча й політичні зв'язки не втрачав, користався будь-якою нагодою підкреслювати пріоритетність української справи.

Висновки до другого розділу

Таким чином, як показує все вищевикладене, Микола Василько та Степан Смаль-Стоцький, маючи знатне походження, прекрасну освіту, таланти політика та фінансиста, могли би стати видатними державними діячами у тій же Австрії, або в іншій державі. Натомість вони, незважаючи на те, що народився і сформувалися в Австро-Угорській імперії, присвятили все своє життя українській ідеї. Спочатку як парламентарі (посли) рейхстагу Австро-Угорщини і Крайового сейму Буковини захищали права і інтереси українського народу, а в період української національно-демократичної революції взяли активну участь у відродженні української державності. Обидва були захоплені цією ідеєю, і усвідомивши право українського народу на свою державу, весь свій талант, знання, енергію, здоров'я і багатство присвятили здійсненню цієї ідеї.

Як розумні і досвідчені політики, обидва не могли не бачити поразки української революційної боротьби, але в цій боротьбі вони послідовно рухалися до означеної мети. Це була подвижницька місія. В інтересах української держави політики вели колосальне щоденне листування з державними і громадськими діячами європейських країн, використовуючи свої колишні знайомства. Їх знали парламентарі, дипломати і міністри європейських держав, з ними рахувалися, поважали, вірили на слово. М. Василько та С. Смаль-Стоцький своїми харизмами, зв'язками та хистом здобувати те, що не вдавалося іншим, навіть найбільшим впливовим високопосадовцям.

Крім дипломатичних питань, Николай Василько взяв на себе тяжку ношу питання фінансового забезпечення діяльності посольств і місій, витрачаючи на це чи малі суми власних грошей. Але на вівтар української державності він приніс в жертву не тільки свої матеріальні цінності, а й своє

здоров'я, що і вкоротило йому життя. Тому такі патріоти, які боролися за українську державність не тільки словом, а й ділом, заслуговують бути в пантеоні борців за українську державність.

РОЗДІЛ 3. НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ТА ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ЕМІГРАНТІВ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ

3.1. Культурно-просвітницька та наукова праця Степана Смаль- Стоцького

Саме у Празі С. Смаль-Стоцький мав можливість займатися своєю науковою та викладацькою діяльністю у цей непростий час [37, с. 79-80].

Варто вказати, що в цей час з метою популяризації ідеї української державності, розвитку чесько-словацько-українських стосунків С. Смаль-Стоцький опублікував брошуру “Львів-серце Західної України” (Lvov, srde západní Urajinu, Smal-Stockuj, Stephan, unor 1919, Praha с.15) [19] та “Вигляди правдивої взаємності чесько-словацького і українського народу”. Вони були видані чеською і французькою мовами.

Протягом майже двадцяти років С. Смаль-Стоцький проживав та працював у Чехословацькій Республіці. Він брав активну участь у роботі Українського вільного університету, долучався до науково-культурного життя. Це сталося певною мірою завдяки тому, що чехословацький уряд створив умови для плідного життя української еміграції. Мова йде про дію урядової програми допомоги, що мала на меті надати матеріальну підтримку емігрантам. Допомога для емігрантів-українців організовувалася через Український громадський комітет сформований у 1921 р., який на виділені державою гроші надавав матеріальну, юридичну та інші види допомоги. Можна сказати, що завдяки такій підтримці чимало українських емігрантів мали змогу організувати своє життя за межами Батьківщини. [27]

Всіляко намагався підтримувати емігрантів і сам С. Смаль-Стоцький . Так, у газеті “Свобода” було опубліковане його звернення до спеціального комітету допомоги із щирою подякою за виділення грошової допомоги “на підмогу кухні студентської в Празі» та висвітлено важкий матеріальний стан українських емігрантів у Чехословаччині, зокрема студентів. С. Смаль-Стоцький прагнув використати всі можливі зв'язки, щоб всіляко їм допомогти: «Вся наша еміграція виносить тут близько 15000 душ і багато маю клопоту щоби хоть сяк так нашим нещасним збігцям допомогти...». [31]

В таких умовах жив і сам С. Смаль-Стоцький, де мав змогу продовжувати свою наукову та викладацьку діяльність у Празі. Це пов'язано

із заснуванням Українського Вільного Університету, урочисте відкриття якого відбулося у жовтні 1921 р.

Вчений із самого початку існування цього закладу у столиці Чехословаччини долучався до роботи у ньому. В 1922-1923 н.р. був деканом, а згодом – продеканом філософічного факультету. Також брав активну участь у функціонуванні Товариства допомоги для українських учених, які зіштовхнулися зі тяжким матеріальним становищем.

У перший рік навчання С. Смаль-Стоцький вів курси: “Історія української літератури та культури XVI-XVII віку”, та “Українська мова в сім’ї слов’янських мов”, семінар “Читання творів І. Франка і О. Кобилянської. [15]

Із поверненням до викладацької діяльності тут, він зосередив потужно свої сили у вузькому науковому напрямку. Празький період став досить плідним стосовно написання С. Смаль-Стоцьким різних праць до яких можна віднести: “Правописна справа”(1926); “Ритміка Шевченкової поезії” (1926); “Франко і українська літературна мова” (1926); “ І. Онишкевича Руська Бібліотека” (1877-1927)(1927); “Східні слов’яни (з приводу книжки L.Niederle “Puvod a pocatky Slovanu vzhodnich. V Prace (1924-1925)”, (1928); “Обов’язки Української науки супроти Шевченка” (1928); “Найближчі завдання славістики і україністики” (1928); “Українська літературна мова” (1928); “Грамматика у школі” (1929); “Бодуен де Якуртене як лінгвістознавець і чоловік (13.3.1845-3.11.1929)” (1930); “ Праці лінгвістичної секції першого з’їзду слов’янських філологів у Празі” (1930); “ Українська мова.ІІ початки, розвиток та характеристичні її прикмети” (1933); “Т. Шевченко. Інтерпретації” (1934); “Українська мова. Історія// Українська Загальна Енциклопедія” (1935); “Питання про східнослов’янську прамову” (1937) та ін. [43]

Широко відомими були й літературознавчі праці С. Смаль-Стоцького. Протягом майже 50 років він вивчав творчість Кобзаря. В еміграції його вважають одним із найкращих знавців цієї тематики. Академік часто

виступав на святах, приурочених роковинам Т. Шевченка, його доповіді відкривали урочисті засідання. Своєрідним підсумком була його книга “Т. Шевченко. Інтерпретація”, (Варшава, 1934), що присвячувалася деяким передсмертним віршам Т. Шевченка й позначена багатством думок та глибиною аналізу [13, с. 157].

Йому також належать розвідки про творчість І. Франка, (І. Котляревського, В. Стефаника, Ю. Федьковича, С. Воробкевича). [14]

Варта уваги його робота “Розвиток поглядів про сем’ю слов’янських мов і їх взаємне споріднення” (1925 р.), в якій поданий ґрунтовний огляд історії досліджень спорідненості слов’янських мов, розвитку окремих з них.

Цій же проблемі вчений присвятив ряд інших статей, опублікованих в українських та закордонних журналах та видрукував одну із останніх його праць - “Питання про східнослов’янську прамову”, в якій він ще раз наголосив на переконаності в своїй правоті і заявив: “Ніякої “праруської мови” ніколи не було, а всі живі слов’янські мови, між ними й українська, російська й білоруська, розвинулися прямо й безпосередньо з діалектів праслов’янської мови” [11, с. 1-5].

У 20-х роках ХХ ст. С. Смаль-Стоцький активно включався в дискусію пов’язану з підготовкою нового правопису в радянській Україні, що мав стати єдиним для усіх українських земель. Тобто, він являвся одним із закордонних українських вчених, якого запросили на пропозицію народного комісара освіти УРСР Миколи Скрипника до участі в Харківській правописній конференції 1927 р. [43]

Для державної правописної комісії він підготував розгорнутий реферат, оприлюднив кілька статей, зокрема в “Україні”, “Літературно-науковому віснику”. Чимало йому доводилося полемізувати із академіком А. Кримським, який на думку С. Смаль-Стоцького підтримував русифікаторські тенденції у правописі. Він рішуче наполягав на тому, щоб правописні справи відділити від того, що належить до граматики, та, головне, зазначав: ”Кому на тім залежить, щоби українська літературна мова одержала свій

справдішній, їй вповній відповідний український правопис, той перш усього мусить прикласти усіх старань до того, щоб увільнити український правопис від занесених із чужих правописів чужих українській мові невідповідних звичок. Українська мова, здобувши собі право державності і повну свободу розвитку, не може далі показуватися в світі “в латаній свитині”. Вона мусить нарешті вбратися в свою рідну, гарну, для неї шиту і добре припасовану одержу” [12, с 315].

Цікавою є діяльність С. Смаль-Стоцького як учасника історико-філологічного товариства в Празі, яке було сформоване в травні 1923 р. На його базі заслуховувалися реферати з певних проблем історії та філології, їх активно обговорювали, а найкращі з них навіть публікувалися. Тобто товариство ставило собі за мету досліджувати актуальні та найважливіші наукові проблем. С. Смаль-Стоцький був часто присутнім на засіданнях вищезгаданого товариства та мав змогу представити близько 25 своїх рефератів, які здіймали серед учасників величезний інтерес [10, с. 194].

У листопаді 1930 р. за сприянням С. Смаль-Стоцького Українське Історико-Філологічне Товариство в Празі організувало велике обговорення публікації М. Кордуби “Найважливіший момент в історії України” (1930 р.). Роль головного доповідача була надана С. Смаль-Стоцькому. Академік досить критично поставився до викладеної думки М. Кордуби, який у своїй статті зазначав, що Київська Русь - держава “общеруська”, тобто у ній стався процес об’єднання всіх східних слов’ян в одну культурно-національну єдність. Що стосується самого утворення української нації, то М. Кордуба вважав, що це відбулося лише в XIV ст. у складі Великого Князівства Литовського. У свою чергу, С. Смаль-Стоцький дотримувався думки, що вже за часів Київської Русі існувала своєрідна українська народність, а великоросійська нація утворилася пізніше – у XIII –XV ст. на основі фінських та слов’янських племен. Результати цієї полеміки були опубліковані у брошурі під назвою “Откуда есть пошла Руская земля”, яка породила чимало гострих дискусій [38, с. 164].

Часто у своїх працях С. Смаль-Стоцький звертався до проблем історії, адже через висвітлення філологічних питань та викриттям концепції “праруської” мови, йому доводилося зтикатися з темою давньої історії України.

Так, у 1928 р. видається його стаття “Східні слов’яни”, зміст якої полягав у ґрунтовному розборі праці чеського історика Л. Нідерле “Походження і початки східних слов’ян”. Стосовно цієї роботи, С. Смаль-Стоцький писав до М. Грушевського 6 жовтня 1927 р. : ”Високоповажний Товаришу М. Грушевський. Посилаю Вам не так критику, як радше студію з приводу книжки Нідерлього. Маю надію, що Вона Вас вдоволить. Українська наука має обов’язок сказати своє рішуче слово в справі східних слов’ян. Досі рішилося ці питання майже без нас” [37, с. 171].

М. Грушевський погоджувався із думкою С. Смаль-Стоцького проте, що теза про осередки розселення слов’ян тут досить сильно залежить від ідеології спорілення, яка не має вагомих підтвержень. Він, як редактор, зазначив певні вказівки щодо її технічного оформлення та підкреслив значимість і необхідність обширного застосування для аргументації публікацій українських істриків [38, с. 163].

Знаходячись в чехословацькій столиці попри досить поважний вік, вчений продовжував займатися суспільно корисною працею. На правах учасника українського Академічного комітету, він став одним із зачинателів Першого Українського наукового з’їзду в Празі, що відбувся у 1926 р. На ньому С. Смаль-Стоцький керував філологічною секцією та досить активно долучався до обговорень. У 1931 р. він став головою організаційної комісії Другого Українського з’їзду та займався його всебічною підготовкою. В його обов’язки входило: керування складанням та надрукуванням статуту форуму, його регламент, забезпечення фінансового питання, та інш. Вже у березні 1932 р. відбулося відкриття з’їзду, який відвідало більше 100 науковців з багатьох міст Центрально-Східної Європи. В ході цієї події було підбито підсумки десятирічної роботи української еміграції у науковій

площині та підкреслено проведenu колосальну роботу в сфері українознавства [69].

Вартою уваги стала також справа товариства “Музей Визвольної Боротьби України”, якій С. Смаль-Стоцький у останні роки свого життя присвятив чимало зусиль. Воно було утворене за його сприянням у Празі в 1925 р. Головним призначенням музею мали стати збір та зберігання свідчень сучасників, твори мистецтва, письмові документи, кіно-та фотоматеріали та інші пам’ятки пов’язані з визвольними змаганнями українців. Саме на Другому Українському Науковому З’їзді було визначено важливу роль Музею, який мав би стати центральним музейним та архівним закладом за кордоном [45, с. 52-53].

Через те, що накопичення матеріалів здійснювалося досить успішно та активно, вже зовсім скоро, у 1932 р., постало питання про купівлю для товариства музею приміщення, в якому можна було б їх утримувати. Цим питанням С. Смаль-Стоцький був сильно зацікавлений, у результаті чого, пожертвував пожертвував на цю справу загалом понад 1 тис. крон чеських. Також, він передав товариству вкладкову книжку Українського Клубу в Празі на суму 1261 чеських крон [45, с. 54].

У квітні одногосно було обрано С. Смаль-Стоцького на посаду голови Товариства “Музею Визвольної Боротьби України”. Він щиро та завзято піклувався справами Музею та дотримувався ідеї того, аби будинок музею став ще й осередком усього українського життя у Празі.

Збір грошей, на придбання будинку для Музею Визвольної Боротьби України, який тривав понад 6 років успішно закінчився у березні 1938 р. підписом на оформлення купівлі самим С. Смаль-Стоцьким. На фунуціонування музею вчений пожертвував величезну частину приватної бібліотеки (приблизно 3 тисю томів), архівними документами та інше.

Важливою віхою у житті академіка, стало його обрання почесним членом НТШ за велику заслуги у науці та культуру у грудні 1937 р. [14]

Не зовсім повноцінним був би аналіз еміграційного життя С. Смаль-Стоцького без врахування його широкої викладацької діяльності. Вчений тривалий час викладав в Українському Вільному Університеті, фактично до 1937 р., будучи в похилому віці. Через складнощі зі станом здоров'я, він не зміг далі продовжувати займатися цією справою, проте академік залишився у статусі почесного професора цього навчального закладу.

Його лекції мали гучну популярність. За спогадами його учня Л. Луціва, який впродовж 1921-1925 рр. навчався у С. Смаль-Стоцького, майже всі студенти-філологи УВУ намагалися постійно відвідувати його лекції, хоч паралельно складали екзамени та докторати у Карловому університеті. Він згадував, що вчений викладав свіжі погляди на базі нових наукових праць, а не читав із закладених колись карток. Цим, Л. Луців підкреслив високу майстерність та начитаність професора [9, с. 19].

Серед відомих учнів С. Смаль-Стоцького празького періоду, крім Л. Луціва, можна ще назвати К. Чеховича, М. Гнатишака, Г. Лужницького, О. Ольжича та К. Вагилевича.

Знаходячись у Празі, С. Смаль-Стоцький розмірковував про повернення на українські землі, й зокрема на Буковину. Його цікавив розвиток подій на батьківщині. Він підтримував контакти з виданнями "Рідний край", "Час" та сподівався, що українці попри усі обставини, зможуть піднятися та заявити про себе. У листі до В. Королів-Старого в грудні 1928 р. він писав: "...от гадав я, що моя праця на Буковині марно пропала, а тим часом бачу, що на Буковині приголомшеній новими панами, посіяний мною засів сходиться. Ледве там трохи полегшало, а народ зрушився. Вже й щоденник "Час" виходить, народ жадає українських шкіл, починається наново рух читальний, вже мої давні мужицькі приятелі пишуть листи і виходить, що я таки не дарма працював. Тішуся тим невимовно" [38, с. 173].

Однак, на українських землях посилювалися масові репресії, що насамперед були орієнтовані на інтелігенцію. У зв'язку з таким складним становищем уряд УНР в еміграції прийняв рішення: "...відновити з днем 25

травня 1938 р. стародавню, славну Київську Академію Петра Могили та Івана Мазепи як найвищу українську наукову установу під назвою “Українська Могилянсько-Мазепинська Академія Наук” [6]. Метою академії стала координація всього наукового потенціалу, здатного працювати для українського народу у сфері науки, повідомлення іноземним науковим колам про дійсне становище України та української науки.

Організацією Української Могилянсько-Мазепинської Академії Наук займалася група членів-фундаторів, до складу якої ввійшли академіки С. Смаль-Стоцький, Ф. Колесса, професори Б. Іваницький, А. Яковлів, доктор І. Фещенко, письменник Б. Лепкий, та М. Возняк [6]. Очільником новоствореного закладу, було обрано С. Смаль-Стоцького. Саме він займався розробкою Стату Академії. Цю роботу він закінчив у липні 1938 р. Однак його життєві сили танули. С. Смаль-Стоцький помер 17 серпня 1938 р. у Празі. 19 серпня 1938 р. члени товариства “Музею визвольної боротьби України” на жалобному засіданні вирішили “Присвятити одну з кімнат Музею пам’яті академіка, професора, доктора С. Смаль-Стоцького [47, с. 200].

3.2. Варшавський період науково-освітньої діяльності Мирона Кордуби

В буремні часи національно-визвольних змагань, Мирон Кордуба володіючи глибокими знаннями проблем зовнішньої політики та дипломатичних відносин, став радником посольства ЗУНР у Відні в 1918-1919 рр. Під час боротьби за незалежність УНР захищав права України в друкованих органах ЗУНР, намагаючись дати оцінку міжнародних подій. Він працював також кореспондентом: надсилав репортажі з Відня та Москви, а згодом став головним оглядачем новин з Буковини. До заслуг М. Кордуби можна додати і те, що він став одним із провідних редакторів “Республіки” (1919) - офіційного урядового органу ЗУНР.

Вже по закінченню війни М. Кордуба повертається до Львова. До цього він зміг у 1920 році отримати звання професора Українського державного університету в Кам'янці-Подільському.

Починаючи з 1922 р. історик працює в Українській академічній гімназії викладачем історії. Цікавим моментом у його біографії стала активна діяльність у НТШ. Саме в ньому, Мирон Кордуба була обраний на посаду декана філософського факультету. [46]

Тож, у 20-х рр. Мирон Кордуба не залишається осторонь політичного життя країни. Він очолює підрозділ Закордонних справ в Українській Національній Раді та стає членом Народного Комітету Української народно-трудової партії (УНТП). Учасник цієї провідної політичної сили він став ще з часу свого переїзду з Чернівців до Львова.

Ми бачимо, що Мирон Кордуба розумів необхідність захисту та усамостійнення українців під час фактичної окупації Польщею після поразки української революції, що змушувало його вставати за бротьбу як у політичному житті суспільства, так і у культурно-освітній сфері.

З 1920 року, Мирон Кордуба почав активно займатися створенням збірки матеріалів до історико-географічного словника Галичини та Буковини. Протягом наступних років вчений опрацював зібрані відомості й опублікував кілька праць.

У 1926 році, за рекомендацією Михайла Грушевського Мирона Кордубу обирають членом археографічної комісії Української Академії наук, через два роки – членом історичної секції.

У 1928 році – Мирон Кордуба представив історико-філософську секцію НТШ у Києві на ювілеї М. Грушевського. [46]

Після визвольних змагань 1917-1920 рр. серед української політичної еміграції опинилося багато вчених з усіх українських земель. Це, власне, дало змогу створювати українські наукові осередки на чужих територіях. Зокрема у Польщі важливим осередком української науки стала Варшава. У 1930 році тут було засновано Український Науковий Інститут, який за 10

років існування розгорнув досить широку видавничу діяльність. Саме тут зосередив свою роботу Мирон Кордуба.

Влітку 1927 р. НТШ у Львові отримало запрошення Польського Історичного Товариства взяти участь у конгресі істориків Східної Європи. Понад 150 вчених взяло участь у науковому форумі, що пройшов у Варшаві. Львівське НТШ делегувало туди І. Крип'якевича та М. Кордубу, а українських еміграційних вчених представив І. Огієнко та Р. Смаль-Стоцький. На даному Конгресі було засновано Федерацію історичних товариств Східної Європи. Її метою стало пропагування ідеї Східної Європи як великого історико-культурного регіону, що простягнувся від східних кордонів Німеччини й Італії, аж до українських земель та європейських кордонів Росії.

Участь Мирона Кордуби у міжнародному форумі була надзвичайно важливою для нього, оскільки дозволила йому заявити про себе, як про гідного представника української історичної науки на європейській арені. З цього часу і надалі, науковець активно представляв її інтереси у міжнародних наукових інституціях. Можу зауважити, що початок тривалого зацікавлення історичною топонімією М. Кордуби припав на часи його проживання в Буковині, де під керівництвом професора В. Мільковича вчений став збирачем і дослідником української топонімії. [35]

На цьому ж конгресі М. Кордуба познайомився з одним із засовників Федерації Історичних Товариств Східної Європи, професором Університету Варшавського Марцелієм Гандельсманом. Той, будучи в 1920-1935 рр. керівником Комісії Атласу історії Польських Земель, активно опрацьовував топонімічний матеріал. Цей факт сприяв досить тривалому науковому співробітництві поміж обома дослідниками. Наукові контакти М. Кордуби з польськими істориками у 1927 р. не минули для нього безслідно і, мабуть, саме за рекомендацією М. Гандельсмана та ще одного відомого польського дослідника О. Галецького Кордуба у 1928 році отримав запрошення на посаду професора східноєвропейської історії Варшавського університету. За

спогадами його доньки: “Це було визнання. На цей час він уже був відомим істориком-дослідником. Його інаугураційна лекція у Варшавському університеті мала блискучий успіх. Це був найбільш успішний період його життя”. [33]

Але, М. Кордуба зіштовхнувся з певними складнощами з викладанням історії України в межах Університету Варшавського. Польські слухачі бойкотували цей предмет, а для українських студентів ці семінари переважно були не обов’язковими. Певну стурбованість у вченого також викликали побутові умови проживання та дослідницької роботи у столиці Польщі.

Мирон Кордуба активно спілкувався з польською науковою та політичною елітою і з предстаниками української еміграції у Варшаві. Завдяки цьому, вченому вдалося встановити контакти з тією частиною польських інтелектуалів, які виступали різним чином за встановлення діалогу з українцями [64, с. 262].

Важливо зазначити, які саме заходи були з цим пов’язані. Мирон Кордуба долучався до таких двохсторонніх проєктів у Варшаві: робота у Комісії з Дослідження Українсько-польських проблем при Українському науковому інституті (УНІ) та діяльність у часопису “*Biuletyn Polsko-Ukrainski*” (ВРУ), який публікувався у польській столиці у 1932-1938 рр.

Керівним органом Інституту була Наукова колегія. До її складу входили: О. Лотоцький - директор, керівник кафедр історії, права і духовних течій; Р. Смаль-Стоцький - секретар, очолював кафедру філології; члени колегії: Б. Лепкий - керівник кафедри історії літератури, В. Садовський - кафедри економічних наук. УНІ очолювали О. Лотоцький (1930—1938) і А. Яковлів (1938—1939).

13 березня 1930 року були визначені цілі УНІ у спеціальному статуті, вони полягали у розробці досліджень культури, історії, господарства українців та підготовки кадрів для наукової праці. Також Інститут міг організовувати курси української мови у Варшаві та інших містах, видавати документи чи переклади на українську мову літературних чи наукових праць.

Всього при УНІ діяли 3 відділи: українського громадського та господарського життя, історії церкви, української політичної історії. А вже у 1932 році у складі цих відділів були створені кафедри: історії літератури, економічних наук, теорії права і духовних течій, філології [60, с. 516].

Наукова діяльність УНІ була зосереджена у рамках роботи різних комісій та семінарів. Та саме однією з найважливіших комісій, де спостерігалось тісне співробітництво польських та українських вчених була згадана Комісія з Дослідження Українсько-Польської Проблем. Вона складалася з українських та польських репрезентантів, чисельність яких становила більше 50 осіб. Учасниками цього наукового осередку було чимало відомих вчених, військових і політичних діячів з обох сторін.

Дана Комісія діяла у двох секціях: історичній (очолював О. Галецький, заступник - М. Кордуба) та мовознавчо-філологічній (очолював С. Слонський, заступник - Р. Смаль-Стоцький) [18, с. 7]. Ці секції проводили 3-4 засідання на рік, але активністю більше вирізнялася саме історична, де досить плідно проводив свою роботу Мирон Кордуба. У своїх доповідях він представляв як свої власні розвідки, так і дослідження інших вчених.

У 1935-1938 роках, Комісія займалася розробкою науково-інформаційного видання “Bulletin de la Commission pour l'Etude des Problemes Polono-Ukrainiens” (“Бюлетень Комісії з Досліджень Польсько-Українських Проблем”). На його сторінках французькою мовою опубліковано було огляд наукових нарисів та досліджень на засіданнях Комісії та присвячених зв'язкам між польським та українським народами у їх спільній давній історії. Тут були представлені резюме з праць зокрема і Мирона Кордуби: “Два причинки до історії Галицько-Волинського князівства в XIII столітті”, “Становище Володислава Локетка супроти кандидатури Болеслава Тройденовича на володимирський престіл” та інш.

Метою утворення “Bulletin de la Commission pour l'Etude des Problemes Polono-Ukrainiens”, було намагання доступним способом ширити об'єктивну та різномірну інформацію про польсько-українські відносини. За допомогою

цього, поляки мали б можливість пізнавати історію, політичні прагнення, культуру українського народу. Разом з тим, дане видання мало подолати негативне ставлення українців до поляків та самої польської держави, так би мовити – схилити до співпраці.

Засновники ВРУ передбачали, що він стане спільною справою представників цих двох народів, де можна було б обмінюватися думками з приводу взаєностосунків. Тобто він мав боротися зі спробами налаштувати поляків та українців проти одне одного.

Польські та українські представники різних політичних та ідеологічних поглядів мали тут можливість публікуватися. У своїх працях автори доволі активно аналізували стан і майбутнє польсько-українських відносин, намагалися розроблювати програми, які б могли послабити чи ліквідувати джерела конфліктів між обома народами.

Власну думку на сторінках науково-інформаційного видання стосовно важливих проблем як для українського, так і для польського суспільства висловлював також і Мирон Кордуба. Особливу увагу науковець приділяв проблемі відкриття у Польщі українського університету, адже дане питання було досить актуальним у системі українсько-польських відносин. Мирон Кордуба вважав, що акція відкриття Українського наукового інституту у Варшаві не вирішило проблему з відкриття університету, бо дане утворення не мало власного професорського складу, студентів, не проводилися лекційні та семінарські заняття. По суті УНІ займалося лише видаванням наукових досліджень українською мовою. [35]

Передусім М. Кордуба намагався боротися з польськими історичними міфами, що створювали перешкоду наголодженню польсько-українських відносин. У своїх статтях він зазначав, що поширене змальовування на тогочасних польських шпальтах українців як “жорстоких різунів”, а поляків, як безневинних жертв не тільки суперечить історичним фактам, але й поширює дух ксенофобії, тому від таких негативних стереотипів вказує дослідник, слід відмовитися раз і назавжди [74, с. 224].

Вчений досить різко виступав проти застосування польською адміністрацією краю етноніму “русин” замість “українець”. Використовуючи численні свідчення історичних джерел, він акцентував на праві українців на свою самоназву.

Як зазначалося вище, проблема польсько-українських взаємин викликала у Мирона Кордуби гострий інтерес та активно розглядалася у його публікаціях. До прикладу, варто навести його резонансну статтю “Елемент провокації в польсько-українських стосунках”, в якій він засуджував започатковану польською місцевою адміністрацією традицію встановлення пам’ятних хрестів на відзначення польсько-української збройної боротьби в Східній Галичині. Зазначені на них написи містили ксенофобські характеристики українського народу. Мирон Кордуба звертав увагу на можливу шкоду від такої політики на процес примирення та закликав представників польського політикуму відмовитися від радикальних оцінок.

Внаслідок того, що українська нація дещо втратила свою цілісність і була пошматована між різними державами, це потребувало особливої уваги з боку українських громадських діячів та науковців. Мирон Кордуба розумів, що потрібно не допустити відчуження галицьких та наддніпрянських українців. У міжвоєнний час він мав можливість відвідувати радянську Україну. До прикладу, варто навести його допис “Вражіння з поїздки до Києва”, датований 1928 роком, і який був по суті звітом галицькій громаді. Цей візит був пов’язаний із запрошенням Михайла Грушевського відвідати урочисту академію з нагоди вшанування пам’яті Володимира Антоновича. М. Кордуба помітив та відзначив характерні зміни у житті наддніпрянської України, яку він мав змогу відвідати і на початку ХХ ст. Найперше, що йому запам’яталося – наслідки українізації, що діяла тут: збільшення частки використання української мови серед населення Києва, українські написи на вулицях, використання української мови у державних установах. Також приємно здивував галицького дослідника вплив українізації у сфері культури.

Але разом з тим, він відзначив сильну мілітаризацію та ідеологізацію різних сфер життя населення, нетерпимість до іншої думки, навіть значно більшої ніж за царських часів.

“А політичні відносини? – риторично запитує учений. – Хоч як воно звучить парадоксально, бо саме під політичним оглядом все там пішло шкереберть, приходиться сконстатувати, що в порівнянні до передвоєнної доби саме політичне положення громадян ще найменше змінилося. Остала цяж сама поліцейна система надзору і настирливої, дошкульної контролі приватного життя, цяж сама самоволя уряду і брак захисту перед цією самоволею, ще більша чим за старого режиму нетолерація до всякої критики або хоч би відмінної думки” [7].

М. Кордуба мав змогу працювати з партійними документами, що повинні були врегульовувати міжнаціональні проблеми в СРСР, вчений правильно продемонстрував невідповідність їхнього змісту реальному стану речей. На базі цього він зробив висновок про спадковість імперської та радянської політики стосовно українців. У одній із своїх статей М. Кордуба досить точно пояснив характер радянської політики:

“Український народ бореться у першу чергу за визволення з під нівелюючого впливу російської культури, котра виступає зараз в постаті гегемона революції на сході. Є цілком зрозумілим, що необхідною умовою такого визволення має стати здобуття державної незалежності. Тому ми бачимо появу в українській літературі, науці, як теж і в самому лоні комуністичної партії рухів, котрі відкидають культурну гегемонію Росії, рухів, сьогодні задушених і знищених, котрі орієнтувалися, як писав Хвильовий, на “психологічну Європу”. Останнє Москва слушно сприйняла як тривожний сигнал, котрий заповідає в майбутньому нову революцію”[8].

Вагомим доробком науковця у цей період стали бібліографічні та історичні дослідження. Були підготовлені дві великі праці: “Українська історична література в Польщі та на еміграції. Огляд за 1927-1928 рр.”(1929) та “Українська радянська історична література. Огляд за 1917-1931

рр.”(1938). Аби представити надбаннями української історичної науки європейським дослідникам, М. Кордуба друкує свої роботи і французькою мовою у закордонних виданнях.

Вагомою бібліографічною працею М. Кордуби представленою у вигляді великої історичної картотеки, яку вчений назвав “Бібліографія історії України”. Вона вирізняється значним обсягом використаних матеріалів та досить широким охопленням різноманітних тем.

У 1929 році дослідник отримав посаду професора в університеті Варшави. М. Кордуба розпочав описування історичної літератури та до системного опрацювання бібліографічних покажчиків. Починаючи з цього моменту і до кінця життя, науковець продовжував працювати над складанням “Бібліографії історії України”. З урахуванням певну інертність національної історіографії на початку 30-х років ХХ ст., і звертаючи увагу на проблеми з видавничою діяльністю, М. Кордуба змушений був публікувати свої праці за допомогою польських та західноєвропейських видань. Можна сказати, що це сприяло зростанню міжнародного авторитету історика [58].

Протягом 30-х років М. Кордуба мав змогу брати участь у VII і VIII Міжнародних історичних конгресах [33]. Свої враження від участі у даних заходах науковець виклав у статті, опублікованій у газеті “Діло” [8]. У столиці Польщі М. Кордуба перебував до середини 1940 р., звідки після закриття німецькою окупаційною владою Університету Варшавського та Українського наукового інституту змушений був переїхати до Холма, де займався викладанням історії в українській гімназії до грудня 1941 р.

Активно Мирон Кордуба обговорював питання створення українського університету. Його погляди стосовно цього, були представлені у відповідях на “Анкету в університетській справі”, що її в середині 1920-х рр. проводив берлінський журнал “Літопис політики, письменства і мистецтва” за ініціативою головного редактора Степана Томашівського. Анкета містила питання, які стосувалися оцінки наявного стану української вищої освіти, проблем навчання студентів-українців, питання розташування українського

університету, оцінки потенціалу викладачів вищої кваліфікації та ін. У першій частині своїх відповідей на запитання в анкеті, Мирон Кордуба зазначав невтішний стан українських вищих студій на західноукраїнських землях, він заявив, що: “Сучасний стан українського високого шкільництва зовсім не може вдовольняти національно-культурні потреби українського народу. Приватні високі школи (університет і політехніка) у Львові є тепер тільки сурогатом того чим повинні бути” [22].

Далі науковець у свої відповідях підняв кілька важливих проблем у освіті. Мирон Кордуба наголосив на принциповості заснування українського університету, але саме на українських землях, бо інші вищі навчальні заклади на територіях сусідніх країн є тимчасовим явищем.

У міжвоєнний час М. Кордуба писав кілька робіт художнього жанру. Зокрема, оповідання “Сон”, яке було опубліковане на сторінках львівської газети “Вперед!”. В сюжеты даного твору лежить містерія-сон, в якому висвітлено позицію польського громадянина щодо децентралізації польської держави, необхідності відмови політиків від імперських амбіцій та надання самостійності українцям, литовцям і білорусам. Лише за цих умов, зазначає головний герой оповідання, польська держава зможе у майбутньому стати сильною.

Таким чином, науково-педагогічна та просвітницька діяльність видатних буковинців стала частиною того процесу, який плекав український дух та українську ідентичність в еміграції. С. Смаль-Стоцький прожив насичене подіями життя. Його заслуги полягають в тому, що він у складний час для України, продовжував розвивати українську науку, культуру та освіту на чужині. У поважному віці він робив все, що міг для своєї Вітчизни, не припиняючи громадської діяльності до останніх днів.

Багатогранна діяльність вченого, залишила глибокий, знаковий слід в історії Українського вільного Університету та “Музею визвольної боротьби України”. Також С. Смаль-Стоцький своєю працею та власним прикладом

вплинув на ставлення іноземців до всього українського, він представив перед ними здобутки української науки та налагоджував тісну співпрацю.

Роботи академіка у галузі мовознавства та дослідженні творчості Т. Г. Шевченка вплинули на розвиток наступного покоління, які гідно продовжили його справу всього життя.

Еміграційна діяльність М. Кордуби у Варшаві стала досить важливим періодом у його біографії. Український вчений у міжвоєнний період здобув славу як європейського фахового дослідника. Призначення у якості професора до Університету Варшавського та завзята участь у міжнародних конгресах дозволила йому репрезентувати українську історіографію перед польським та іноземним науковим світом. Схвальні відгуки від закордонних вчених отримували його виступи на міжнародних конгресах та всіляких наукових форумах, а роботи публікувалися у ведучих французьких, німецьких, англійських та польських виданнях. М. Кордуба також успішно займався роботою над українським науково-культурним життям у Варшаві, долучався до діяльності у двосторонніх українсько-польських проектах, таких як Комісія з Дослідження Українсько-Польських Проблем та часопису «Biuletyn Polsko-Ukraiński», в якому виражав власні думки на проблеми у відносинах між українським і польським суспільствами.

ВИСНОВКИ

Абсолютно різні за походженням, ідейним світоглядом, ментальністю, напрямками роботи буковинці М. Василько, С. Смаль-Стоцький та М. Кордуба у міжвоєнний період намагалися різним чином працювати на благо українського народу.

Плідну діяльність спрямовану на творення державності здійснював нащадок баронського роду, аристократ, видатний дипломат Микола Василько. Особливої вартості уваги у його біографії берлінський період, що розпочався у 1920 р. Він був пов'язаний з розгортанням діяльності УНР в екзилі. Дипломат займався проведенням заходів, які б привели до визнання іншими країнами УНР та залучили б всебічну допомогу.

В цей час Микола Василько став чи не єдиною опорою дипломатії УНР, яка зосередила у своїх руках майже всю зовнішньополітичну службу. Він здійснював активну діяльність у столиці Німеччини та намагався через місії УНР вирішувати комплекс міжнародних проблем у тих країнах світу, де діяли українські представництва. Гідна уваги насиченість його діяльності візитами, зустрічами, контактами з представниками дипломатичних служб різних країн, державними і політичними діячами. Він, у тій чи іншій мірі, долучався (хоча й інколи на рівні письмових рекомендацій або аналізу ситуації і свого її позитивного для України вирішення чи виходу з неї) до розробки меморандумів, звернень, угод, проектів розвитку міждержавних стосунків.

Основні зусилля в цей час М. Василько спрямовував на забезпечення визнання УНР західними державами та отримання від них усебічної – моральної, військової та фінансової допомоги. Василько аналізував кожну ситуацію у світі, яка мала відношення до України, прагнув через власні контакти з дипломатичними службами зрушити її на користь України або ж запобігти укладанню договорів, які б зашкодили національно-визвольному рухові.

Поразка Української революції поставила дипломатичну службу УНР у скрутні моральні й фінансові обставини. Існували матеріальні та моральні

труднощі, які зазнавали усі українські місії за кордоном. М. Василько всіляко прагнув, навіть за рахунок власних коштів, пом'якшити їх. Він з гідністю виконував покладені на нього урядом повноваження в найскрутніших умовах еміграційного життя нести відповідальність за утримання дипломатичних представництв України за її кордоном. Відповідно, він був змушений реагувати на численні клопотання про матеріальну допомогу, із якими зверталися до нього громадські організації, діячі науки, освіти, культури, державні службовці. Тому його постать є досить важливою для вивчення.

Другий представник цвіту української інтелігенції С. Смаль-Стоцький – це видатний літературознавець, історик, який був змушений як і чимало буковинців, покинути край. По війні він займав посаду посла ЗУНР у Празі (1919 р.), опісля, був професором української мови в Українському Вільному Університеті в Празі, брав діяльну участь у наукових з'їздах, був головою “Музею визвольної боротьби України”, працював в “Українському історико-філологічному Товаристві”, був дійсним членом “Слов'янського Інституту” у Празі (від 1928 р.) та членом-засновником “Української Могиллянсько-Мазепинської Академії Наук”, для якої виготовив статут. Багато інших наукових установ і товариств, вважали за честь мати в своїх лавах такого поважного вченого.

Як ми бачимо, у міжвоєнний період С. Смаль-Стоцький присвятив увесь свій час науці та викладацькій діяльності. Він виробив своєрідну методику вивчення та інтерпретації літературних творів, порівняльного викладання української мови, про що його численні учні згадували з великою вдячністю. Його лекції мали незмінно великий успіх. Його оригінальні наукові книжки, підручники, статті незмінно викликали гострі дискусії серед учених та широких кіл громадськості, були відомі не тільки в Україні, а й далеко за її межами, служили популяризації українознавства та української науки в зарубіжних країнах.

Хоч би куди закидала його доля, хоч би як склалися обставини, на першому місці для нього залишалися національні інтереси, прагнення

захищати їх законними способами й робити все, щоб Україна піднялася з приниженого становища бездержавності, а українці ввійшли на рівних правах до світової сім'ї цивілізованих народів.

Проблеми культурно-національного життя українців у міжвоєнний період займався М. Кордуба – відомий історик, громадський діяч, географ, публіцист, педагог та бібліограф. Він переїздив на викладацьку роботу до Варшавського університету в 1929 р. Цей період науково-культурної діяльності став знаковим періодом в житті й творчості вченого. М. Кордуба став дійсним члена Наукового Товариства ім. Шевченка (НТШ), професором Варшавського (1929–1939) університету. Започаткував чимало творчих проєктів (до прикладу, ґрунтовне опрацювання бібліографічних матеріалів до картотеки “Бібліографія історії України”, видання серії розвідок про ключові моменти української історії); діяльність та праці ученого були визнані міжнародним науковим співтовариством (він брав участь у міжнародних з'їздах істориків у Варшаві (1933) та Цюриху (1938), став представником НТШ й Українського наукового інституту у Варшаві (УНІ) та інш.

Тобто ним була здійснена вагома робота у розбудові та розвитку науки, культури українського народу, що переживав важкі міжвоєнні часи під окупаційними режимами на теренах України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела:

1. ЦДАГО України. Ф.269. Колекція документів «Український музей в Празі». Оп.2. Спр.238. Листи рідних і знайомих до С.Смаль-Стоцького. 93 арк.
2. ЦДАГО України. Ф.269. Колекція документів «Український музей в Празі». Оп.2. Спр.239. Листи рідних і знайомих до С.Смаль-Стоцького. 194 арк.
3. ЦДАГО України. Ф.269. Колекція документів «Український музей в Празі». Оп.2. Спр.243. Листи рідних і знайомих до С.Смаль-Стоцького. 125 арк.
4. Берестейський мир: з нагоди 10-тих роковин, 9/ІІ.1918-9/ІІ. 1928 р.: спомини та матеріяли / зладив і попередив вступом І. Кедрин. Львів ; Київ : Червона калина, 1928. 231 с.
5. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914–1920 рр.). К.: Темпора, 2007. 632 с.
6. З діяльності української політичної еміграції // *Діло*. 1938. 1 червня.
7. Кордуба М. Вражіння з поїздки до Києва // *Діло*. 1928. Ч. 84.
8. Кордуба М. Два міжнародні історичні з'їзди в Цюріху // *Діло*. 1938. Ч. 195.
9. Луців Л. Спогали про академіка С. Смаль-Стоцького // *Зан. НТШ*. 1960. С.15-27.
10. Праці Українського Історично-Філологічного Товариства в Празі. 1926. Т. 1. 273 с.
11. Смаль-Стоцький С. Питання про східньословянську прамову // *Зан. НТШ*. 1937. С. 1-5.
12. Смаль-Стоцький С. Правописна справа // *Літ.-наук.вісн*. 1926. Кн.7-8. С.315-323.
13. Смаль-Стоцький С. Т. Шевченко, інтерпретації. Варшава, 1934. 157 с.

14. Український парламентаризм на еміграції. Державний центр УНР: документи і матеріали». 1920-1992 / Упорядник В. Яблонський. К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2012. 840 с.
15. Українська політична еміграція 1919–1945: Документи і матеріали. К.: Парламентське вид-во, 2008. 928 с.
16. Чикаленко Є.Х. Щоденник, 1919–1920. Київ-Нью-Йорк: Видавництво імені Олени Теліги, 2005. 640 с.
17. Щоденник, 1918-1925 / Мирон Кордуба ; упоряд.: Оля Гнатюк, Мирослав Чех ; наук. ред. Оля Гнатюк. Львів : Видавництво Українського католицького університету, 2021. 687 с.
18. Bulletin de la Commission pour l'Étude des Problèmes Polono-Ukrainiens. 1935. Nr 1.
19. Smal-Stockyj S. Lvov, srde západní Ukrajiny. Praha, 1919. 45 s.
20. Ucraina magna. – Vol. I: Українська політична еміграція у ХХ столітті: досвід культурно-спільнотного себепредставлення і самоутвердження в Західному світі. До 130-річчя від дня народження Ольгерда Бочковського. Київ, 2016. 448 с.

Література:

21. Батюк Т. На захисті національних інтересів: Публіцистична діяльність Мирона Кордуби у міжвоєнний час.-2017.- С. 249-256.
22. Батюк Т. Не гасить світла!: Освітня політика Другої Речі Посполитої в публіцистиці Мирона Кордуби // *Східноєвропейський історичний вісник*. 2017. № 5. С.123-128.
23. Бевз Т. Українська еміграція у контексті політики коренізації // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса. 2006. Вип. 29. С. 125-135.
24. Батюк Т. Не гасить світла!: Освітня політика Другої Речі Посполитої в публіцистиці Мирона Кордуби. *Східноєвропейський історичний вісник*. № 5. 2017. С.123-128.

25. Берестейський мир: з нагоди 10-тих роковин, 9/II.1918-9/II. 1928 р.: спомини та матеріали. Уклав І.Кедрин. Львів: Червона калина. 1918. 320 с.
26. Брицький П., Добржанський О. Буковинці на дипломатичній службі УНР та ЗУНР. Чернівці: Золоті литаври, 2007. 247 с.
27. Брицький П., Добржанський О., Юрійчук Є. Буковинці у боротьбі за українську державність (1917-1922 рр.). Чернівці: Золоті литаври, 2007. 483 с.
28. Вишневецька М. Політик, громадський діяч, університетський викладач і академік // *Буковинське віче*. 2009. 27 травня (№40).
29. Власенко В. М. Міжвоєнна українська політична еміграція на Балканах (до питання про термінологію) // *Суспільно-політичні процеси на українських землях: Зб. матер. II Всеукр. наук.-практ. конф., м. Суми, 21 травня 2013 р. Суми : Сумський державний університет, 2013. С. 12–20.*
30. Власенко С. З вірою в Українську Державу: українська політична еміграція 1919–1945 рр. // *Архіви України*. 2009. № 5. С. 235-237.
31. Власенко В.М. Дипломатичні представництва УНР – організатори громадського життя української політичної еміграції у Балканських країнах // <https://periodicals.karazin.ua/drinov/article/view/13156/12426>
32. Галенко О., Камінський Є., Кірсенко М., та ін. Нариси з історії дипломатії України. К.: Вид. дім Альтернативи. К.: НАНУ, 2001. 734 с.
33. Головченко В. І. Акт Злуки 1919 року: погляд політолога-міжнародника // *Міжнародні відносини*. Серія “політичні науки”. 2015. №8. С.17–19.
34. Господин А. Три визначні дипломати. Вінніпег, 1989. 39 с.
35. Гуменюк О. Українські студенти-емігранти в країнах Центрально-Східної Європи у 1920 – 1930-х роках // *Етнічна історія народів Європи*. 2008. Вип. 27. С. 99–105

36. Гусар Ю. Академік Смаль-Стоцький: 145 років від дня народження відомого українського культурного і громадського діяча-академіка С. Й. Смаль-Стоцького // *Час*. 2004. 9 січ.
37. Даниленко В. М., Добржанський О. В. Академік Степан Смаль-Стоцький. Життя і діяльність. Київ-Чернівці, 1996. 231 с.
38. Даниленко В., Добржанський О. Степан Смаль-Стоцький – учений і "реальний політик" (до 160-річчя з дня народження) // *Краєзнавство*. 2019. № 3. С. 150–164.
39. Добржанський О. Микола Василько – політичний діяч і дипломат // *Буковинський журнал*. 2001. Ч. 3-4. С. 187-203.
40. Караулов О. Розвиток української суспільно-політичної думки в еміграції // *Грааль науки*. 2021. № 11. С. 572-576.
41. Качараба С. П. Еміграція з Західної України (1919–1939). Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка, 2003. 416 с.
42. Качараба С. П. Трудова еміграція із Західної України в Канаду (1919–1939) // *Вісник Львівського університету*. Серія історична. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2002. Вип. 37. Ч. 1. С. 350–363.
43. Костишин Е. І., Шеремета О. М. Політична співпраця та особливості взаємини Миколи Василька та Симона Петлюри // *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2017. Вип. 47. С. 103-107.
44. Кудряченко А. Брестський мир України 1918 р.: геополітичні імперативи та міжнародне значення <https://elibrary.ivinas.gov.ua/4616/1/Brestskiy%20myr%20Ukrainy%201918.pdf>
45. Кужільна О. Діяльність української еміграції Чехословаччини із заснування товариства “Музей визвольної боротьби України” // *Наукові записки Національного університету “Острозька академія”*. 2015. С. 54-81.

46. Ляхоцький В. П. З роду української шляхти (сторінки з життєпису Миколи Василька) // Українська біографістика. К., 2005. Вип. 3. С. 170-193.
47. Максимець І. Діяльність С. Смаль-Стоцького в 1919-1938 (еміграційний період) // *Питання історії України*. 2013. Т. 16. С. 196-202.
48. Максимець І. Діяльність С. Смаль-Стоцького у галузі шевченкознавства // *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика*. 2013. Т. 18. С. 350-359.
49. Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття. К., 1993. 344 с.
50. Офіцер ВСУ: Український Сталинград ще впереди // <https://vesti.az/v-mire/oficer-vsukrainskii-stalingrad-eshhe-vperedi-503876>
51. Очеретяний В.В. Науково-педагогічна праця М. А. Славинського в еміграції міжвоєнного періоду // chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://history-pages.kpi.ua/wp-content/uploads/2015/09/40_12_Ocheretiany.pdf
52. Павленко М. Українські військовополонені й інтерновані у таборах Польщі, Чехословаччини та Румунії : ставлення влади і умови перебування (1919–1924 рр.). К.: Інститут історії України НАН України, 1999. 352 с.
53. Павлович Н. Професора Чернівецького університету С. Смаль-Стоцького вшановує сучасна наука // *Університетський вісник*. 2009. берез. (№3).
54. Пелипець М. І. Публікації С. Смаль-Стоцького та рецепція його діяльності на шпальтах часопису “Свобода” // *Соціальні комунікації / Social communications*. 2016. Вип. 2 (72). С. 237-244.
55. Піскун В. Українська політична еміграція 20-х рр. ХХ ст. у контексті економічних інтересів світового співтовариства // *Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Історичні науки*.

2008. Вип. 11. С. 58-70. - Режим доступу:
http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoai_2008_11_8
56. Піскун В. Діяльність Українського центрального комітету в Польщі та Українського громадського комітету в Чехословаччині по соціальній адаптації українських політичних емігрантів у 20-х рр. ХХ ст. // *Наукові записки Національного університету "Острозька академія": історичні науки*. 2007. Вип. 9: Матеріали Другої міжнародної наукової конференції «Українська діаспора: проблеми дослідження». С. 15-21.
57. Піх О. Варшавський період життя М. Кордуби: нариси з біографії вченого // *Wieki Stare i Nowe*. 2012. Zeszyt (4) 9. S. 129-140.
58. Піх О. Картотека Мирона Кордуби // *Бібліографія історії України: структура та принципи складання*. 2007. С. 175-183.
59. Піх О. Науково-освітня діяльність Мирона Кордуби у Варшаві (1928–1940) // *Україна-Польща: історична спадщина і суспільна свідомість*. — 2012. — Вип. 5. — С. 184-191.
60. Піх О. Українсько-польські наукові відносини в міжвоєнний період // *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2013. Вип. 23. С. 509-516
61. Плазова Т. Діяльність української політичної еміграції в Австрії у 20-х рр. ХХ ст. // *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку: Зб. наук. пр. Львів, 2008. Вип. 21 С. 29-32.*
62. Плазова Т. І. Діяльність Департаменту політичної інформації уряду УНР в еміграції у 1921 р. // *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Держава та армія*. 2013. № 752. С. 123-128.
63. Плазова Т. Українська політична еміграція у першій половині 20-х років ХХ ст. // *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку: Зб. наук. пр. Львів, 2008. Вип. 20. С. 118-121.*
64. Рубльов О. Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914-1939). К.: Ін-т історії України НАНУ, 2004. 624 с.

65. Стряпко І. О. Роль української політичної еміграції у розвитку освіти на Закарпатті 1919-1939 рр. // *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2014. Вип. 39. С. 130-135.
66. Сыч А. И. Иммиграция и ее место в социально-экономическом развитии Канады (1900–1939 гг.) : дис. ... д-ра ист. наук : 07.00.03 / Александр Иванович Сыч ; Черновицкий гос. ун-т им. Ю. Федьковича. Черновцы, 1994. 459 с.
67. Ткач Л.О. Академік Степан Смаль-Стоцький // *Освіта Буковини*. 2009. 13 лют. (№3).
68. Україна між самовизначенням та окупацією: 1917–1922 роки. Київ, 2015. 488 с.
69. Ульяновська С., Ульяновський В. Українська наукова і культурницька еміграція у Чехо-Словаччині між двома світовими війнами // <http://litopys.org.ua/cultur/cult25.htm>
70. Федорів І. Діяльність Мирона Кордуби в контексті української національно-демократичної революції 1917–1921 рр. // chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://shron1.chtyvo.org.ua/Fedoriv_Iryna/Diialnist_Myrona_Korduby_v_konteksti_ukrainskoi_natsionalno-demokratychnoi_revoliutsii_1917_1921_rr.pdf
71. Харарі Ю.Х. Homo Deus. Людина божественна: За лаштунками майбутнього. К. : BookChef, 2018. 464 с.
72. Щербанюк Л. Шляхетний не лише походженням // zbruc.eu/node/78084
73. Яблонський В. М. Державний центр УНР в екзилі: ідеї, боротьба, традиція (1921– 1992 роки). К.: КНТ, 2020. 648 с.
74. Яручик О. Польсько-український міжкультурний діалог (на сторінках “*Biuletynu polsko-ukraińskiego*” 1932–1938 рр.). Луцьк: ВНУ ім. Лесі Українки, 2009. 224 с.

75. Bade K. J. Grenzerfahrungen // *Menschen über Grenzen – Grenzen über Menschen*. Die multikulturelle Herausforderung, Herne 1995, S. 8-19.
76. Bade K.J. Historische Migrationsschreibung [2002] // *Historical Social Research*. 2018. Supplement 30. S. 206-226.
77. Bade K. J. Homo Migrans. Wanderungen aus und nach Deutschland: Erfahrungen und Fragen, Essen 1994. 231 S.
78. Bade K. J. Warum es kam, wie es kam: Autobiografische Anmerkungen // *Historical Social Research*. 2018. Supplement 30. S. 9-94;
79. Bade K.J. Land oder Arbeit? Transnationale und interne Migration im deutschen Nordosten vor dem Ersten Weltkrieg Von Klaus J. Bade Habilitationsschrift, Erlangen-Nürnberg 1979 mit einem neuen Vorwort, Osnabrück 2005, 688 S.
80. Bade K.J. Migration in der europäischen Geschichte seit dem späten Mittelalter [2002] // *Historical Social Research*. 2018. Supplement 30. S. 227-234.
81. Bade K.J, Oltmer J. Normalfall Migration. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 2004. 144 S.
82. Migration und Integration in Europa seit der Frühen Neuzeit. Eine Bibliographie zur Historischen Migrationsforschung von Jochen Oltmer und Michael Schubert. Osnabrück: IMIS, 2005. 183 S.
83. Brunnbauer Ulf. Globalizing Southeastern Europe. Emigrants, America and the State since the Late Nineteenth Century. Lanham, Md.: Lexington Books, 2016. 357 p.
84. Höfinghoff M. Ukrainische Emigration nach Argentinien und Brasilien und ihre sprachlichen Folgen // *Slavische Sprachgeschichte*. 2013. Band 6. S. 1-19.
85. Höfinghoff M. Die Sprache der ukrainischen Emigrationspresse in Argentinien // *Studia Slavica Hung*. 2011, 56/2, S. 295–310.
86. Geschichte des IMIS // https://www.imis.uni-osnabrueck.de/imis/30_jahre_imis.html

87. Kaltenbrunner M. Das global vernetzte Dorf. Eine Migrationsgeschichte. Frankfurt am Main: Campus Verlag, 2017. 601 S.
88. Knight J. Immigration, Emigration, and Migration: NOMOS LVII. Jan. 2017. 354 p.
89. Migration und Integration in Europa seit der Frühen Neuzeit. Eine Bibliographie zur Historischen Migrationsforschung von Jochen Oltmer und Michael Schubert. Osnabrück: IMIS, 2005. 183 S.
90. Zahra Tara. The Great Departure. Mass Migration from Eastern Europe and the Making of the Free World. New York: W. W. Norton & Company, 2016. 416 p.
91. Zur Person // <https://kjbade.de/inhalt/zurperson/>